

Demokratiskt klarspråk

Demokratidiskursen i förarbetena till språklagens 11 paragraf

Malin Bornhöft

Institutionen för svenska och flerspråkighet
Examensarbete 15 hp
Svenska
Magisterkurs 15 hp
Vårterminen 2015
Handledare: Mona Blåsjö
English title: Democratic plain language

Stockholms
universitet

Demokratiskt klarspråk

Demokratidiskursen i förarbetena till språklagens 11 paragraf

Malin Bornhöft

Sammanfattning

Den här uppsatsen analyserar demokratidiskursen i de parlamentariska dokument som från och med 2002 ledde fram till språklagens stiftande 2009. Den gör detta utifrån teorifälten kritisk diskursanalys och systemisk-funktionell grammatik.

Materialet består av utdrag ur de parlamentariska dokumenten. Utdragen består av de tillfällen då vissa nyckelord knutna till demokrati används gällande området klarspråk. Metoderna ringar tillsammans in hur demokratidiskursen realiseras. De analytiska kategorierna är intertextualitet, rekontextualisering, auktorisering, värderingar, presuppositioner och satsrelationer.

Resultatet visar att demokratidiskursens roll är att verka legitimerande genom att ge tyngd och auktoritet åt klarspråksidealet. Den framställs vara något självklart gott som läsaren ska acceptera och den är så abstrakt att den inte hamnar i fokus. Demokrati framställs som på en skala där det svenska samhället kan bli mer demokratiskt.

Nyckelord

Klarspråk, språkvård, demokrati, kritisk diskursanalys, systemisk-funktionell grammatik, intertextualitet, rekontextualisering.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte & frågeställningar	2
1.2 Disposition	2
2 Demokratidiskursen.....	3
2.1 Demokratiska värden	3
3 Språkvård	4
3.1 Termen språkvård.....	4
3.2 Språkvårdsforskningsforskning	5
4 Teori	7
4.1 Kritisk diskursanalys.....	7
4.1.1 Dialogism.....	8
4.1.2 Auktoritet.....	9
4.1.3 Kritik	9
4.2 Systemisk-funktionell grammatik (SFG)	10
4.2.1 Kritik	12
5 Tidigare forskning.....	12
5.1 Klarspråkets historia.....	12
5.2 Forskning om språkpolitik behövs.....	13
5.3 Hur klarspråk motiveras i Sverige respektive Mexiko.....	14
5.4 Demokratiargumentet försvinner i förmån för skrivknep	14
6 Material	15
6.1 Dokumenten: Förarbetena till språklagen	15
6.1.1 Avgränsning: Sökord och grafiska stycken	16
6.1.2 Motionerna och språklagen	17
6.1.3 De grafiska styckenas roll i texterna	18
6.2 Intervjumaterial.....	18
7 Analysmetoder.....	19
7.1 Intertextualitet	19
7.2 Rekontextualisering.....	20
7.3 Intertextualitets- och rekontextualiseringsanalys i samspel.....	21
7.4 Auktorisering.....	22
7.5 Värderingar.....	22
7.6 Presuppositioner	23
7.7 Satsrelationer	24
7.8 Intervju	25

7.9 Tillvägagångssätt	25
8 Resultat	26
8.1 Manifest intertextualitet och auktoriseringar	26
8.2 Interdiskursivitet och värderingar	30
8.3 Utvidgningar	34
8.4 Borttagningar och tillägg	36
8.5 Slutsatser av resultaten	38
9 Diskussion	38
9.1 Att identifiera de förtryckta	38
9.2 Beskriva, förutsäga, förklara och abstrahera	39
9.3 Metodreflektion	40
10 Slutord	41
Litteratur	42
Materialförteckning	43
Bilagor	1
Bilaga 1 Frågor till intervjun	1
Bilaga 2 Rekontextualiseringstyper	3
Bilaga 3 Auktoriteter	4

1 Inledning

Sedan 2009 har Sverige en språklag som innehåller bestämmelser om det offentliga språket. Språklagen omfattar det svenska språket, de nationella minoritetsspråken (finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska), det svenska teckenspråket, det allmännas ansvar för att den enskilda ges tillgång till språk, samt om språkanvändning i offentlig verksamhet och i internationella sammanhang (2009:600). Paragraf 11 reglerar det offentliga språket:

Språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt.

Denna paragraf kallas av branschfolk såsom jag själv och andra språkkonsulter för klarspråksparagrafen. Språkrådet, del av myndigheten Institutet för språk och folkminnen, skriver:

Klarspråk är myndighetstexter skrivna på ett vårdat, enkelt och begripligt språk. Det handlar ytterst om demokrati: att alla ska ha tillgång till och rätt att förstå vad som står i texter som skrivs av myndigheterna. (Språkrådets webbplats om klarspråk 2015-03-19)

Ordet *klarspråk* står inte i lagen men arbetet med klarspråk brukar legitimeras med att det är lagstadgat snarare än att det skulle stärka demokratin, vilket Lena Lind Palicki och Andreas Nord visar i sin artikel ”Ni ska skriva enkelt – det står i lagen”: Legitimeringar av klarspråk i en utbildning för myndighetsskribenter” (2012).

En egen snabbgenomgång av inledningarna till 19 skrivriktlinjer från olika organisationer¹ visar att språklagen som argument används 14 gånger, medan *demokrati* vid namn nämndes 6 gånger. Handlar det verkligen ytterst om demokrati i så fall, eller ligger demokratin inbäddad i klarspråkslagen?

Redan i Språkrådets text finns intertextualitet, där formuleringen ”vårdat, enkelt och begripligt” från lagtexten har vandrat till en beskrivning av *klarspråk*. En anekdotisk kommentar är att den formuleringen fungerar som något av ett internskämt bland språkkonsulter, och kan till exempel fungera som klädkod till en sammankomst.

Språklagen har alltså haft viss effekt för arbetet med språkvård. De ideal den grundar sig på tycks dock inte helt utredda:

Den som går till källorna, dvs. de statliga utredningarna, och letar efter ideologiska ställningstaganden kan dock bli besviken. De finns där, naturligtvis, men oftast mellan raderna. Det är inte bra när otydliga ideologiska utgångspunkter, otydliga också för beslutsfattarna själva, får styra allt fler beslut om språktest, översättning, textbearbetning, informationsstrategier m.m. Här finns både en livaktig internationell forskningsmiljö och ett stort kunskapsbehov för den praktiska språkvården att knyta an till. (Josephson 2009:105)

Den här uppsatsen hoppas kunna fylla igen några av de kunskapsluckor Josephson skissar, med fokus på hur demokratidiskursen används i de dokument som ledde fram till språklagen 2009.

¹ Arbetsmiljöverket, Domstolsverket, Elsäkerhetsverket, Helsingborgs stad, Hyresgästföreningen, Miljöförvaltningen Göteborg, Norrköpings kommun, Polisen, Riksrevisionen, Sesam (nyheter på lätt svenska), Skatteverket, SLU, Socialstyrelsen, Statens folkhälsainstitut, Södertörns tingsrätt, Trafikverket, Örebro kommun, Kronofogden, Borås Stad.

1.1 Syfte & frågeställningar

Utifrån den bild som är tecknad ovan, där demokrati tycks ha en roll i bakgrunden samtidigt som den ibland lyfts fram, och där de ideologiska ställningstagandena som ledde till lagen inte alltid framgår lyder den här uppsatsens syfte som följer:

Att analysera hur demokratidiskursen realiseras i förarbetena till språklagens 11 paragraf.

För att göra detta identifierar jag demokratidiskursen i Sverige under 2000-talets första decennium. Därefter väljer jag ut det material som rör det offentliga språket inför språklagen, för att sedan analysera de textstycken där demokratidiskursen möter skrivelser om klarspråk i dokumenten.

För att analysera dessa textstycken har följande frågor ställts materialet:

1. Hur förs demokratidiskursen in i materialet och varifrån kommer den?
2. Hur presenteras och värderas demokratidiskursen i materialet?
3. Hur binds demokratidiskursens ihop med andra delar av materialet?
4. Vilka nyanser av demokratidiskursen försvinner respektive tillkommer?

Dessa frågeställningar motsvarar varsitt avsnitt i resultatkapitlet. Ytterligare operationaliseringar presenteras i metodkapitlet.

1.2 Disposition

Jag studerar demokratidiskursen i ett urval av statliga dokument, alltså överlappningen mellan demokrati och klarspråk. Demokratidiskursen presenterar jag precis efter detta avsnitt, under rubriken ”Demokratidiskursen”. Dokumenten och materialet – överlappningen – presenterar jag i materialavsnittet en bit in i uppsatsen.

Innan materialet specificeras går jag igenom vad språkvård är och vad det kan innebära att forska om språkvård, samt vad målet med sådan forskning kan vara.

I det efterföljande teoriavsnittet går jag igenom kritisk diskursanalys och systemisk-funktionell grammatik (SFG), som är de grunder uppsatsen bygger på. Avsnittet om tidigare forskning presenterar forskning som rör kopplingen klarspråk och demokrati, då denna uppsats inte är först på temat.

Avsnittet med analysmetoder är ganska utförligt och metoderna är ett flertal för att kunna ringa in ämnet. De grundar sig i diskursanalys och SFG. Genomgångarna av intertextualitet och rekontextualisering beskriver kort fälten i sina helheter för att sedan beskriva de analyskategorier som används i den här uppsatsen. Vidare analysmetoder är auktoriseringsanalys, värderingsanalys och talarattityder, samt presuppositioner. En analys av satsrelationer görs med utgångspunkt i SFG.

Resultatkapitlet utgår från en frågeställning i taget och de analysmetoder som valts för att kunna besvara den. Det första avsnittet rör den första frågeställningen, och manifest intertextualitet och auktoriseringsanalys tillämpas där. I det andra avsnittet, som svarar mot frågeställning 2, tillämpas interdiskursivitetsanalys, värderingsanalys, upprepningsanalys ur rekontextualiseringsanalys och presuppositionsanalys. Den tredje frågeställningen besvaras med analys av satsrelationer. Till den fjärde frågeställningen tillämpas analys av rekontextualiseringstyperna borttagning och tillägg.

Uppsatsen fortsätter på klassiskt manér med en diskussion. Då uppsatsen är av kvalitativ art fokuserar diskussionen på att koppla ihop resultaten med teorierna.

Sist, ett kort slutord.

Mycket nöje!

2 Demokratidiskursen

Den här uppsatsen handlar om demokrati som diskurs i några specifika dokument. Sverige är ett demokratiskt land, och våra grundlagar är bland annat skrivna för att skydda demokratin. Demokratin befästs i grundlagen bland annat genom första paragrafen i grundlagen som formar statskicketts grunder: ”All offentlig makt i Sverige utgår från folket” (1974:152). Då demokrati är ett ideologiskt ställningstagande som ligger som grund för andra behöver demokrati i sig först redas ut. För att göra detta vänder jag mig till *Demokratiutredningen* från 2000: *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet*.

Demokratiutredningen var en parlamentariskt sammansatt utredning, där ledamöter från riksdagspartierna samarbetade med forskare och sakkunniga. Huvuduppgiften var att belysa förutsättningar, problem och möjligheter för folkstyret på 2000-talet, och om lämpligt föreslå förbättringar (2000:8) *Demokratiutredningen* beskriver således demokratin i Sverige, dock så som den såg ut för ett decennium sedan. Förra året, 2014, påbörjades arbetet med en ny demokratiutredning som kommer att analysera dagsläget (*Demokratiutredningens* webbplats). Det som utredningen från 2000 ändå säger om vilka demokratiska värden som finns i Sverige på parlamentarisk nivå ser jag ingen anledning att avfärda som utgångna idag, även om den partipolitiska sammansättningen ser annorlunda ut nu. Då arbetet med språklagen dessutom skedde när *Demokratiutredningen* fortfarande var aktuell är det troligt att de diskurser som gör sig gällande i den ena också kan återfinnas i den andra.

När det gäller att identifiera demokratin, eller ideologi överhuvudtaget, i debatter, ställer sig *Demokratiutredningen* på samma sida som Josephson (2009) och säger att sådana resonemang kan ligga dolda:

Att ange var de svenska politiska partierna står utgör ett demokrativärde i sig. Ju tydligare ambitionerna kan uttryckas, desto bättre blir nämligen förutsättningarna för den offentliga debatten. En av svaghetera i den svenska demokratiutvecklingen är att det saknats principiella politiska ställningstaganden till de olika modeller och ideal som förekommer i debatten och i olika statskick. (2000:16)

Att resonemang om demokrati inte förs explicit anses i *Demokratiutredningen* vara negativt, då det kan verka hämmande för utvecklingen av demokratin. *Demokratiutredningen* hävdar vidare att om demokratins grund ”inte fortsätter att diskuteras, kritiseras och vårdas, riskerar den att erodera” (2000:17). Den här uppsatsen kan ses som ett sätt att diskutera demokratin, och därmed ett försök att hindra den från att erodera.

2.1 Demokratiska värden

Den här uppsatsen diskuterar just demokratidiskursen, vilken som det syns ovan kan vara svår att identifiera. *Demokratiutredningen* nämner vissa värderingar som demokratiska, vilka kommer att kunna användas för att identifiera ideologi i andra texter. Jag utgår från att *Demokratiutredningen*

skriver det som utredarna tycker, men det skulle förstås gå att utföra en diskursanalys på utredningen (och andra dokument om demokrati) för att avgöra om de värderingar de explicit ger uttryck för också är de som finns som outtalade antaganden i texten. Jag utför inte en sådan diskursanalys av främst två skäl. Det första är att en gränsdragning måste göras inom diskursanalys för vilka diskurser som ska identifieras medelst analys och vilka som kan anses rimliga att notera i material ändå, för *Demokratiutredningen* gör garanterat gällande andra diskurser, som skulle behöva analyseras och så vidare. Det andra är att jag ser en poäng i att utgå från det de faktiskt ger uttryck för explicit, då det är de värderingarna de är intresserade av att lufta som de antagligen håller högt och vill stå för. Då det är demokrati som ideal den handlar om blir det alltså att sälla fram de högst värderade idealen – oavsett vilka andra åsikter som kan tänkas återfinnas i texten.

Utredningen listar tre grundläggande ideologiska principer för demokrati:

[V]arje människa har

- lika värde: varje människa har samma värde som alla andra,
- ett unikt värde: varje människa är oersättlig som person,
- ett egenvärde: ingen är någonsin enbart ett medel för något annat eller någon annan. (2000:19)

Dessa värden specificeras på andra ställen, och andra värden som kan anses härstamma ur dem tillkommer. En poäng som återkommer i *Demokratiutredningen* är att demokrati är och bör diskuteras som ett moraliskt värde, snarare än ett instrumentellt, och att den moraliska hållningen inte bara ska vara en abstrakt idé utan genomsyra samhället både medborgare emellan och makthavare gentemot medborgare (2000:17).

Vidare förväntas medborgarna sträva efter att uppfylla vad som benämns som medborgardygder: ”rationalism, laglydighet och solidaritet” (2000:19). Makthavarna i sin tur förbinder sig till att respektera alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet (2000:17). Medborgarskapet sägs bestå av ”tre skilda men inbördes beroende kvaliteter: deltagande, inflytande och delaktighet” (2000:33), nyanser som ska uppmuntras från det allmänna, då det är så demokratin upprätthålls.

De värden som *Demokratiutredningen* värderar högt kommer i den här uppsatsen att fungera som ett verktyg för att identifiera demokratidiskursen i materialet, se materialavsnittet.

3 Språkvård

Den här uppsatsen är en språkvetenskaplig undersökning om språkvård. Här går jag först igenom vad *språkvård* betyder och sen hur forskning om språkvård kan bedrivas. Jag kommenterar också relationen mellan språkvetenskap och språkvård.

3.1 Termen språkvård

Språkvård är ett samlingsord för flera olika verksamheter. I Sverige menas ofta språkvalsplanering, alltså vilka språk som ska användas i vilka sammanhang; ord- och grammatikvård, alltså det som ofta

kallas korpusvård; och tal- och textvård, som handlar om hur språket i olika situationer och texttyper bör användas. Ordet *språkplanering* är jämställt språkvård, och rör det som på engelska brukar kallas *language planning*. Det korrelerar till språkvalsplanering, men rör ofta språksituationer där det inte finns ett etablerat allmänspråk eller skriftspråk, eller där tidigare kolonier ska avgöra vilka de officiella språken ska vara och vad den statusen innebär (Melander 2007:322–324). *Språkvård* är alltså inte en term för alla verksamheter som rör normering kring språk.

Att lagstifta om klarspråk är en fråga om språkvalsplanering, då det rör faktisk lagstiftning som måste tolkas som övergripande bestämmelser och politiska beslut, som dikterar att svenska språket ska användas i myndighetssammanhang. Klarspråksfrågan rör dessutom tal- och textvård, då lagen hoppas kunna påverka språket på dessa nivåer, och adjektiven *vårdat*, *enkelt* och *begripligt* i lagtexten får anses vara uppmaningar på text- och korpusnivå. Den här uppsatsen använder sig av en del litteratur på engelska. Där används *language policy* och *language planning*, och handlar främst om språkvalsplanering. Jag har i mina referat översatt det till språkvård, då även om det kan sägas röra språkplanering blir det översatt till en svensk situation snarare frågan om språkvalsplanering, alltså språkvård.

3.2 Språkvårdsforskningsforskning

Självklart har det utförts forskning om (forskning om) språkvård tidigare. David Cassels Johnsson redogör för tre inriktningar för forskningen om språkvård. Den första, klassiska språkvårdsforskningen teoretiserar kring korpus- och statusvård, främst för språk som inte tidigare hade normerat skriftspråk (2013:27). Den andra, kritiska språkvårdsforskningen utgår från att språkvård per definition är politiskt och därmed syftar till att upprätthålla rådande maktordningar, vilket forskningen ämnar identifiera och ge medel att förändra (2013:40). Den tredje, etnografiska språkvårdsforskningen, studerar aktörer, sammanhang och processer för skapande och användande av språkvårdsdokument och språkvårdsbestämmelser (2013:44). De tre inriktningarna följer på varandra, men går inte att tydligt separera varken ideologiskt eller kronologiskt.

Utöver forskning om språkvård som kan leda till bättre utförd språkvård behövs det språkvetenskaplig forskning som språkvården kan basera sin språkvårdande verksamhet på. Språkvård ska baseras på språkvetenskap (Josephson 2009), men språkvetenskap är inte nödvändigtvis det sätt språkvård i sig studeras på. Språkvård syftar ofta inte till enbart språkliga mål, utan kan syfta till att förändra:

consumer protection, scientific exchange, national integration, political control, economic development, the creation of new elites and the maintenance of old ones, the pacification or cooption of minority groups, and mass mobilization of national och political movement. (Cooper 1989:35)

Detta gör att olika vetenskapliga discipliner är olika väl lämpade till att studera olika effekter av och processer i språkvårdsarbete. När språkvård studeras med språkvetenskapliga teorier och metoder sker det ofta inom tillämpad språkvetenskap eller språksociologi (Cooper 1989:42).

Att använda språkvetenskap för att studera språkvård kan ha sina fördelar. Det minskar klyftan mellan språkvård och språkvetenskap, inte bara i riktningen att språkvetenskapens upptäckter kan influera språkvårdens rekommendationer, utan genom att fälten vävs samman. Språkvård rör delvis just språk, även om andra samhällsrelaterade mål som nämnt ovan finns, och det är möjligt att med språkvetenskap studera just kopplingarna och samverkan mellan samhälle och språk. En måhända praktisk fördel är att det ofta är språkvetare som utför eller studerar språkvård, snarare än forskare i andra fält, vilket gör att analyserna kan bli mer djuplodade.

Det finns inte ett gängse teoretiskt ramverk för att studera språkvård, där en teori skulle kunna ge oss svar på vilka variabler som ska studeras på vilka sätt (Cooper 1989:56). Coopers resonemang från 1989 om att det inte finns ett teoretiskt ramverk för språkvård stämmer än idag (Cassels Johnsson 2013:26), men huruvida målet fortfarande skulle vara att hitta regelbundenheter som kan abstraheras till teorier (se Coopers fjärde uppgift nedan) är kanske inte självklart. Snarare finns det en styrka i att inspireras från olika fält, allra helst då språkvård som Cooper själv säger inte är en enhetlig verksamhet.

De idéer jag hämtat från Cooper i kombination med min övriga teori och metod skulle kunna placera den här uppsatsen i de olika fälten som Cassels Johnsson redogör för: den rör hur statusvård normeras; den ser demokrati som något pågående och värt att studera kritiskt; den studerar hur olika dokument gemensamt påverkar varandra i sin kontext, och tar i beräkning de personer som hade inflytande över processen.

För att studera språkvård ser Cooper fyra generella frågor: Vem planerar vad för vilka och hur?² (Cooper 1989:31). Cooper motsäger en makro–mikro-analys, och säger att de som ägnar sig åt språkvård inte nödvändigtvis påverkar de som är tänkta att påverkas bara i egenskap av officiella hierarkier (1989:38). Den här uppsatsen studerar språkvård som kommer från högsta ort, det lagstiftande parlamentet, men mottagarna för språklagen är väldigt många och svåra att peka ut; språklagen rör ju många delar av språksamhället. Många av de texter som studeras här har dock inte samma mottagare som de som sen ska följa lagen, utan är dokument som riktas till en rad olika politiska instanser för att verka i olika syften: som förslag, som debatt, som underlag. Detta gör att analysen av argument och av önskade effekter av de enskilda texterna inte syftar till de ”vilka” som är de indirekta mottagarna. Syftet med en text kan i detta fall snarare vara att övertyga om att lagstifta om språkpolitisk förändring, än att faktiskt skapa samhällelig förändring hos de vilkas språkbruk.

Den som studerar språkvård, oavsett vetenskaplig disciplin, har fyra uppgifter, som jag återkommer till i min diskussion:

1. Att beskriva språkvårdsprocesser och -effekter i specifika fall.
2. Att förutsäga språkvårdsprocesser och -effekter i specifika fall.
3. Att förklara språkvårdsprocesser och -effekter i specifika fall.
4. Att abstrahera relevanta generaliseringar om dessa processer och effekter. (1989:46) [min översättning]

Istället för att se språkvård som en envägshierarki, med makten att bestämma över andras språk förlagd längst upp, förespråkar Cooper att språkvård studeras som ett kommunikativt nätverk (*communication network*). Detta ger möjligheter att komma bort från mikro–makro-analyser, och det blir enklare att identifiera olika strukturer där innovation (som kan innefatta idéer) och motstånd sker (Cooper 1989:39).

² I det engelska originalet heter det ”Who plans what for whom and how?”. På svenska blir det istället för *who* och *whom* två *vem*: ”Vem planerar vad för vem och hur?” För att särskilja dem åt skriver jag ”Vem planerar för vilka”. Valet till att det andra *vem*:et blir i plural kan tänkas förstärka bilden av en central elit som ska planera för ”alla andra”, men då denna uppsats rör parlamentariskt arbete är det inte en bild som förvränger språkvårdsarbetet den studerar.

4 Teori

Den här uppsatsen grundar sig i de språkvetenskapliga fälten kritisk diskursanalys och systemisk-funktionell grammatik. Jag går igenom fältens grundantaganden och lyfter fram de delar jag använder mig av. Jag diskuterar också kritik fälten fått, en diskussion som vidareutvecklas i uppsatsen diskussionsavsnitt.

4.1 Kritisk diskursanalys

Den här uppsatsen ingår i det språkvetenskapliga fältet kritisk diskursanalys. Kritisk diskursanalys studerar relationerna mellan språk och makt. Specifikt ägnar sig kritiska diskursanalytiker åt att identifiera större diskursiva enheter i mindre språkliga enheter (Wodak 2001:3). Väl utförd kritisk diskursanalys identifierar noggrant de diskurser som sedan kan länkas ihop till mindre språkliga enheter (Wodak 2001:5).

Diskurs har definierats på otaliga vis. Klart är att diskursbegreppet innebär att språket är strukturerat i mönster som gör vissa utsagor möjliga och andra omöjliga. Ett sätt att uttrycka det är att diskurs är ett bestämt sätt att tala om och förstå (utsnitt av) världen (Winther Jørgensen & Phillips 2000:7).

Diskursanalys studerar därmed de sätt som ger uttryck för världen, men också vilka utsnitt som överhuvudtaget är bestämda att talas om. Att demokrati har identifierats som ett utsnitt av världen är tydligt i och med *Demokratiutredningens* blotta titel. Jag använder mig av den avgränsningen och noterar att den redan är gjord av andra.

Studier placerar sig ofta i fältet kritisk diskursanalys om de delar fem grundläggande antaganden. Dessa har sammanfattats som följer av Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (2000:67–70). Det första antagandet är att vissa sociala processer har en språklig sida, som kan analyseras med språkvetenskapliga metoder. Den här uppsatsen anser absolut det, då den studerar just den språkliga sidan av den sociala process som är språkvård och de textprodukter den ger upphov till. Det andra antagandet är att diskurs är dialektiskt och fungerar som en social praktik som dels konstituerar världen, och dels konstitueras av världen. Uppsatsen studerar hur demokratidiskursen, som redan finns, förändras och därmed formulerar världen annorlunda än tidigare, vilket gör att den utgår från antagandet om det dialektiska förhållandet däremellan. Det tredje antagandet är att diskurs ska analyseras i sitt sociala sammanhang – även om det finns en paradox då textstudiet ju inte är textens naturliga situation. Det gör den här uppsatsen inte, och ett längre resonemang om det finns att hitta i avsnittet om intertextualitet i metodavsnittet. För att väga upp för den brist detta kan anses vara ingår en intervju som berör delar av de sociala aspekter som var relevanta under perioden ifråga. Det fjärde antagandet är att diskurser har ideologiska effekter, då de reproducerar sociala maktförhållanden, och fältet är därmed kritiskt då det inte ser de nuvarande maktförhållandena som givna. Att överhuvudtaget studera demokrati explicit skulle jag säga innebär att denna studie kritiskt analyserar maktförhållanden som något som skapas. Det femte antagandet är att kritisk diskursanalys på grund av ovanstående syftar till att stå på de förtrycktas sida och verka för social förändring. Detta diskuterar jag i diskussionsavsnittet.

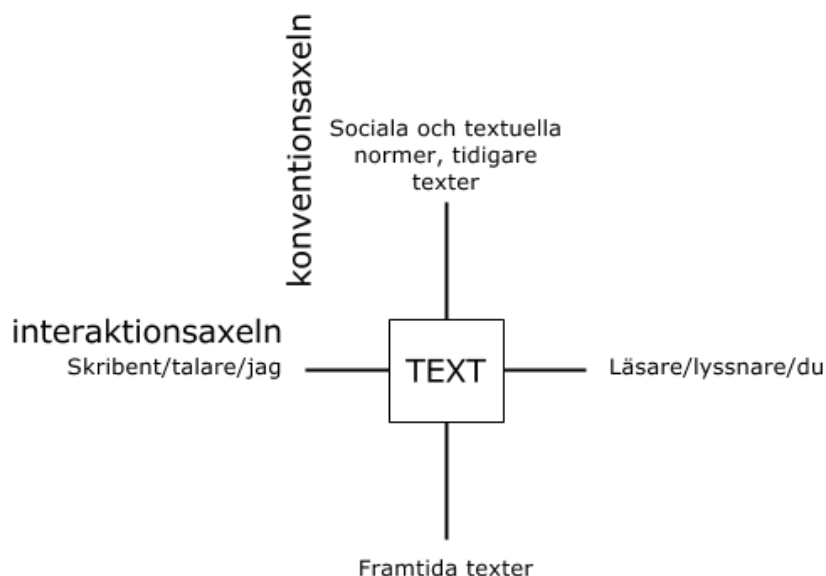
Som språkvetare är det enklare för mig att identifiera verbprocesser än ideologiska strukturer, även om jag som människa i ett samhälle naturligtvis kan ta del av ideologiska diskurser både direkt och genom andras analyser och framställningar. Det går inte att försvara att gå på magkänsla efter vilka diskurser

jag uppfattar i samhället. Förstås går det att metodiskt identifiera dessa, och det har diskursanalys som språkvetenskaplig inriktning verktyg för att göra, detta är dock inte något jag gör i den här uppsatsen. I avsnittet om demokrati går jag igenom uppsatsens enda diskurs, som rör just demokrati och vad den består av. Sedan analyserar jag materialet för att finna hur denna diskurs kommer till uttryck och rör sig mellan texter.

4.1.1 Dialogism

När det gäller dialektiken i diskurs som konstituerande och konstituerad av världen ser jag dialogismen ett fält som kan bidra med förståelse om detta. Dialogismen, efter Bachtin, ser egentligen hela den mänskliga existensen som att vara i relation till andra – i dialog (Ajagán-Lester, Ledin & Rahm 2003:206). För språkvetenskapen innebär det att varje text aktualiserar och påverkar andra och relateras från en avsändare till en adressat. Varje text blir därmed förankrad i en viss verklighet och den blir heterogen. Intertextuell analys betonar det mångröstade i en text (Ajagán-Lester, Ledin & Rahm 2003:203).

Julia Kristeva ser inom detta synsätt en text påverkad av både vertikala och horisontella krafter. Vertikalt påverkas texten av tidigare texter och deras sammanhang, och mot framtida texter: en text förutsätts inte vara den sista texten. Detta kan kallas **konventionsaxeln**. Horisontellt påverkas texten av att den innebär en relation mellan skribenten och läsaren, och den tillhör enligt modellen båda två lika mycket. Detta kan kallas **interaktionsaxeln**. (Ajagán-Lester, Ledin & Rahm 2003:207). Detta kan åskådliggöras i Figur 1.

Figur 1. Kristevas uppdelning i horisontella och vertikala krafter på en text. (Ajagán-Lester, Ledin & Rahm 2003:207)

En uppdelning av något (en textanalys) i två delar skapar viss polarisering, och det kan tyckas onödigt binärt. Varför just två, och hur relaterar de till varandra om de nu båda påverkar texten i lika stor grad? Skillnaden mellan läsaren på interaktionsaxeln och framtida texter på konventionsaxeln är inte självklar: skribenten till den framtida texten kommer antagligen också att vara en läsare av den nuvarande. De stora vinsterna med modellen är att läsaren får en tydlig roll på texten, men om så alltid är fallet går nog att ifrågasätta. Om den tänkta läsaren istället för den faktiska läsaren förstås som den påverkan skribenten hoppas ha (vilket kan vara prestige på arbetsplatsen) kan det förklara att texter

inte alltid är användbara för läsaren, men ändå uppenbarligen är texter. Studiet av intertextualitet och rekontextualisering handlar om konventionsaxeln, med tillägget att *konvention* kan upplevas syfta till språkriktighet, genremässighet snarare än det intertextualitet och rekontextualisering handlar om: hur diskurser rör sig mellan texter. Benämningen i sig torde dock inte leda till några större problem.

4.1.2 Auktoritet

Utifrån att texter verkar dialogiskt i samspel med andra texter och människor, blir det aktuellt att studera hur relationerna till andra texter ser ut (intertextualitet och rekontextualisering) och hur auktoritet skapas i texterna för att få läsaren att acceptera textens innehåll (Englund m.fl. 2003:164). En text har inte auktoritet i sig: den är bara bokstäver på ett papper. Auktoriteten den har kommer externt in i texten, ofta från institutionen bakom dem, men personer och organisationer kan också inneha auktoritet (Englund m.fl. 2003:165). Den auktoritära avsändaren kan markeras på olika sätt, och till exempel utredningen *Värna språken* (som är en del av mitt material) har på framsidan förutom titeln texten ”Betänkande av Språklagsutredningen / Stockholm 2008” vilken markerar dess institutionella roll, samt SOU-benämningen tillsammans med logotyp och texten ”Statens offentliga utredningar”:

Källa: *Värna språken*

Just texter som lagar, förordningar eller andra myndighetstexter – och texter från riksdag, regering, utskott och utredningar i synnerhet förmodar jag – är den text-externa auktoriteten självklar (Englund m.fl. 2003:169). Förstås går det att göra motstånd mot också statsmaktens auktoritet, och Englund m.fl. till exempel informell informationsspridning i samhällen där staten censurerar massmedier (2003:163). De skriver vidare att inom akademien fungerar litteraturlistan på slutet som auktoriteter akademikern lutar sig mot (2003:166). Att direkt kalla detta för auktoritet är inte lika självklart, då en referens ofta kan finnas i litteraturlistan men som inuti texten i själva verket avfärdas eller kanske är med som historisk bakgrund av ett fält. Däremot går det att analysera detta som en viss auktoritet ändå: trots att den avfärdas anses den vara relevant för en förståelse av det som vill sägas.

Jag studerar i den här uppsatsen specifikt vilka text-externa auktoriteter – människor, institutioner, texter – som framställs som auktoriteter, och använder auktoriseringsmetod (se metodavsnittet) till detta. Även om auktoriteten i texterna anses självklar på grund av avsändaren måste texter upprätthålla detta genomgående, för att övertala läsaren om riktigheten i det skrivna. Detta i sin tur baserar sig i en syn på texten som vädjande till förnuftet, där läsaren med sitt förnuft ska erkänna texten som överlägsen i kunskap (Englund, Hultén, Mårdsjö Blume & Selander 2003:163). Att läsarna, i det här fallet ofta politiker, vill vara förnuftiga i sina beslut är antagligen ett korrekt antagande, vilket kan göra att författarna i hög grad – med auktoritetsmarkörer – framhäver auktoritet.

4.1.3 Kritik

Luis Ajaán-Lester, Per Ledin & Henrik Rahm kritiserar kritisk diskursanalys för att texters sociala funktion försvinner, då tillblivelse och läsning inte tar plats i analysen. Dessa aspekter ses som

nödvändiga att analysera, vilket kommer ur de fem gemensamma antaganden som kritisk diskursanalys delar. Intertextuella och språkliga fenomen förs för snabbt upp på en allmän samhällsnivå och kopplas till större maktförhållanden, utan att faktisk mänsklig interaktion analyseras, lyder kritiken (2003:229). Att tala om makt utifrån ordval kan lätt uppfattas som att en alltför grov generalisering har gjorts.

Den här uppsatsen diskuterar det parlamentariska arbetet, alltså samhällets översta makthavare – där finns uppenbarligen makt. Det material jag studerar har inte i första hand ett socialt syfte (jämför med ett recept eller en behjälplig guide till deklARATIONEN). Texterna måste finnas i sig själva, och läses antagligen sällan i sin helhet. De som enligt uppgift ska ha läst till exempel *Mål i mun* i sin helhet är inte främst politikerna, utan andra nordiska språkvårdare (Svenska språknämnden 2007:140), vilka inte kan anses vara de läsare som utredningen främst syftar till även om ett breddat samtal är välkommet. Den här situationen, där texternas sociala funktion inte är tydligt definierat skulle innebära att en grundlig analys av deras olika situationer skulle behöva göras. Det skulle ändå inte ge oss svar på hur demokratidiskursen används i materialet.

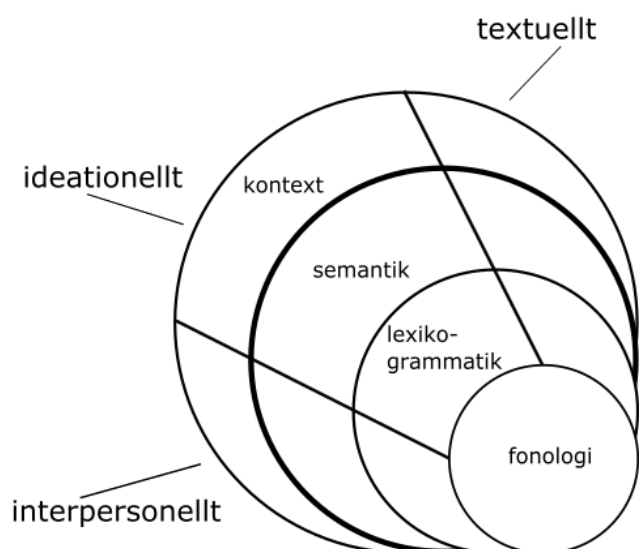
4.2 Systemisk-funktionell grammatik (SFG)

Systemisk-funktionell grammatik (hädanefter SFG) används inom kritisk diskursanalys, just därför att det är en metod för att koppla samman språket med dess funktion i situationen det används (Holmberg & Karlsson 2006:11).

SFG vilar på tre antaganden om hur språket fungerar:

1. Betydelse och funktion – inte form – är utgångspunkten.
2. Kontext och språkbruk ses som själva grunden för grammatik, snarare än att användas för att förklara avvikelser och fel.
3. Grammatiken ger inte bara uttryck för betydelse utan skapar betydelse. (Holmberg & Karlsson 2006:10)

Istället för som strukturalismen skilja på språket som system och bruk (kompetens och performans) ser SFG språket som fullt av betydelsepotentialer. Dessa potentialer, där alla sätt att skapa mening lexikogrammatiskt finns, realiseras sedan i instanser. Vilka typer av instanser som är möjliga bestäms av mellannivån register (Holmberg, Karlsson & Nord 2011:9). SFG täcker alltså hela språket, i det som annars kallas semantik, lexikon, grammatik, fonologi, pragmatik och informationsstruktur (2011:10). Istället för dessa kategorier ser SFG språket i skikt (ibland kallade stratum), som i sin tur kan analyseras efter de tre metafunktionerna: det ideationella, det textuella och det interpersonella. Detta brukar illustreras som följande:

Figur 2. SFG:s modell över skikten och metafunktionerna (Holmberg, Karlsson & Nord 2011:10).

Varje språkinstans ses som realisering av betydelsepotentialer, och kan analyseras ur de tre metafunktionerna; varje yttrande har tre dimensioner. Den **interpersonella** metafunktionen reglerar talarens relation till lyssnaren. Den **ideationella** metafunktionen realiserar erfarenheter av världen. Och den **textuella** metafunktionen strukturerar de andra två (Holmberg, Karlsson & Nord 2011:11). Det skulle kunna sägas att den ideationella metafunktionen kan analysera utefter Kristevas konventionsaxel, där olika information väljs ut. Den interpersonella metafunktionen skulle i så fall motsvaras av interaktionsaxeln, där språket formas efter (den tänkte) adressaten. En sådan jämförelse är något haltande, men den belyser ändå att grundläggande antaganden inom fälten pekar på liknande språkliga områden som intressanta att studera.

Det register SFG diskuterar rör precis som diskursbegreppet vilka av möjliga val som går att göra. Register fungerar dock mer konkret, och gäller som figur 2 visar främst fonologi, lexikogrammatik, och semantik. Kontexten kan också analyseras, och under rubriken kritik nedan går jag igenom hur SFG brukar analysera kontexten. Diskursanalysen rör snarare vilka delar av världen som talas om, i vilka sammanhang, med vilka syften och med vilka värderingar.

Min uppsats delar de antaganden som SFG grundar sig i, och använder sig främst av två operationaliserade metoder. Den ena är en analys av värderingar, som räknas till den interpersonella metafunktionen. Denna går jag igenom i metodavsnittet om värderingar. Den andra metoden är en analys av satsrelationer, som bland annat handlar om hur abstrakt innehåll binds samman mellan satser. Det räknas till den ideationella metafunktionen. Den går jag igenom i metodavsnittet som heter satsrelationer. SFG innehåller en mängd olika analysmetoder, som anas i figur 2. De metoder jag använder syftar till att studera hur demokratidiskursen verkar i texterna. Värderingsanalysen konkretiserar detta genom att studera hur demokratidiskursen och referenter som kopplas till den värderas. Satsrelationsanalysen av främst utvidgningar syftar till att studera hur abstrakta referenter hör ihop i en text, och hur vad i satserna som används för att knyta ihop dem till en text. Demokratidiskursens roll i texterna om klarspråk i offentlig verksamhet kan därmed studeras. Mer om metoderna i metodavsnittet, förstås.

4.2.1 Kritik

Per Holmberg ser att SFG är populärt inom svensk forskning, just på grund av möjligheten att analysera relationen mellan text och kontext (2012:67). Som synes i illustrationen över skikten går det en hårdare linje mellan kontexten och lexikogrammatiken än mellan de andra. Holmberg påpekar att SFG intresserar sig för hur språket relaterar till kontext, snarare än att analysera kontexten, och ser detta som en ”brådska” att komma till den grammatiska analysen som borde motverkas (2012:81).

Vidare använder sig SFG som synes av de gängse orden kontext, semantik, lexikogrammatik och fonologi, och särskiljer sig inte i dessa termer från strukturalism eller annan språkvetenskap. Det tycks som om SFG teoretiskt grundar sig i antaganden om kontext, men att detta sällan vidareutvecklas. Detta går att jämföra med kritiken mot kritisk diskursanalys jag diskuterar ovan där också den kritiserar för att trots sina intentioner inte analysera den sociala kontexten. Kontrasten SFG målar upp gentemot annan språkvetenskap är kanske därmed inte alltid operationaliserad, då forskningen oavsett teoretisk grund tycks landa i grammatiska analyser.

5 Tidigare forskning

Här redogör jag för forskning som på olika sätt rör språkvårdsarbete och demokrati. Sammantaget vet vi att klarspråksarbetet i Sverige har en lång historia inom offentlig verksamhet och att språkvård ses som något styrt av myndigheter eller myndighetsliknande institutioner. Vi vet att forskning om språkpolitik behövs för att kunna utföra ett bra arbete, att klarspråksarbetet ser språklagen och demokrati som viktigt men framhäver det första oftare än det andra, och att demokrati som argument för klarspråksarbete inte är lika betonat i Sverige som det skulle kunna vara. Det forskningen ännu inte svarat på är vilken roll demokrati sades ha i tillkomsten av språklagens klarspråksparagraf, vilket skulle kunna förklara dagens situation.

5.1 Klarspråkets historia

Språkrådet har en tidslinje på sin webbplats där de går igenom årtal i klarspråkets historia. Den inleds 1967 då de första riktlinjerna för språket i lagar och andra författningar ges ut av Statsrådsberedningen (Språkrådet 2015). Förstås går det att inleda en tidslinje tidigare än så, med språkvårdens historia i sin helhet – för vad som gör just de riktlinjerna klarspråkliga framgår inte. Kanske är det klarspråk bara att försöka standardisera myndighetsspråk, men då torde ju andra initiativ (eller bara värderingar på arbetsplatser också vara språkvård och därmed klarspråk). Men läsaren får förlita sig på Språkrådets bedömning av de första riktlinjerna.

Språkrådet gör fler nedslag i historien: det är publikationer och skrivregler, och det är rapporter och lagförslag – allt från regering, domstolar och dylika högt uppsatta institutioner. Klarspråkets historia är enligt Språkrådet alltså särdeles ihopkopplad till den högsta parlamentariska nivån. Språkrådet i sig är ju numera (del av) en myndighet, och således också en del av den parlamentariskt styrda sfären.

Ulf Teleman skriver i *Tradis och funkis* (2003) en historia om svensk språkvård från 1800-talet till millenniumskiftet. Han beskriver andra hälften av 1900-talet som institutionernas tid. Det är inte längre enskilda språkvetare eller Svenska Akademien som agerar som språkvårdare, utan arbetet

standardiseras i olika organisationer (2003:55). Därmed är det typiskt att klarspråk arbetet sammanfattas med institutionella initiativ hos Språkrådet.

De principer som varit vägledande inom språkvårdens språkrekommendationer och därmed för språkvårdens verksamhet är de sex bedömningsgrunder som listas i *Språkriktighetsboken* (Svenska språknämnden 2005:23):

1. Hur etablerat uttryckssättet är i bruket.
2. Hur accepterat uttryckssättet är bland språkbrukarna.
3. Hur accepterat uttryckssättet är bland normauktoriteter, till exempel språkvårdare och lärare.
4. Hur väl uttryckssättet stämmer med språkssystemet i övrigt.
5. Hur väl uttrycket stämmer med den skriftspråkliga traditionen.
6. Hur väl uttryckssättet fungerar i olika kommunikativa sammanhang.

Som jag visar i min kandidatuppsats *Legitima språkråd*, som granskar hur dessa faktorer används, används traditionen väldigt sällan som legitimering, utan ersätts av ideologiska värderingar (Bornhöft 2014:18). Dessa faktorer går att abstrahera och applicera inte bara på enskilda ”heter det x eller y”-frågor, utan gällande språkvårdens verksamhet i stort. Främst är det den funktionella normen, motsvarande bedömningsgrund 6 som karaktäriserar svensk språkvård (Svenska språknämnden 2005:26). Där poängteras ofta mottagaren, alltså den läsare som illustreras i interaktionsaxeln hos Kristeva.

Kanske kommer den här uppsatsen precis rätt i tiden, en del av en större trend. Till hösten utkommer nämligen en bok av Maria Sundin och Barbro Ehrenberg-Sundin om klarspråkets historia.

5.2 Forskning om språkpolitik behövs

Olle Josephsons artikel ”Klarspråkforskningens framtid” i *Medborgare och myndigheter* är redan citerad i den här uppsatsen, men det finns mer att säga om den. Han argumenterar för att det är nödvändigt att minska klyftan mellan språkvården och språkforskningen, och att klarspråk behöver mer forskning, främst i fyra kategorier: begriplighet och läsbarhet, textetnografi, kritisk textanalys och språkval, samt språkideologi och språkattityder (2009:102). Josephson säger sig komma med påståenden om klarspråkstraditionen som forskningen inte intresserat sig för att bevisa, så som att den handlar om samförstånd och funktionalitet. Detta går att läsa som en generell uppmaning att studera vad språkvården och klarspråksarbetet handlar om. Josephson poängterar att det är mycket språkvården och språkforskningen inte vet, tills ”någon duktig textanalytiker undersökt de centrala dokumenten och relaterat resultaten till språkvårdsideologier.” (2009:104).

Den här uppsatsen är alltså en del av två av de fyra fält Josephson förordar: kritisk textanalys av de centrala dokumenten, och en studie i vilka ideologier som styr språkpolitiken. En snarlik uppsats skulle förstås kunna syfta till att identifiera flera eller till och med alla diskurser eller ideologier i dokumenten, och inte bara en. Men som avsnittet om demokrati ovan och den vidare forskningen nedan visar finns det skäl att fokusera på bara en av diskurserna.

5.3 Hur klarspråk motiveras i Sverige respektive Mexiko

Laura Betnér synliggör i sin kandidatuppsats ”För vårt lands bästa: Hur klarspråk motiveras i Sverige respektive Mexiko” de utmärkande dragen i argumentationen kring klarspråksarbete i Sverige och Mexiko (2013:4). Hon har studerat tre svenska klarspråksskrifter närmare: *Klarspråk lönar sig* från 2006 och 2013 samt *Språklagen i praktiken* från 2011. Resultatet visar att demokrati anses vara något bra, men att det förklaras med många vaga och flertydiga ord. Demokratiargumentet är inte speciellt utvecklat jämfört med de andra argumenten, vilket kan tyda på att det inte är av samma vikt – eller så tyder det på att demokrati anses så självklart att det inte behöver utvecklas (Betnér 2013:20).

Slutsatsen är att alla argumenten i det mexikanska materialet handlar om demokrati på olika vis, och det uttrycks också explicit att de olika argumenten handlar om demokrati. Betnér uttrycker det som att de mexikanska texterna säger att klarspråk är bra för demokratin, medan de svenska att klarspråk handlar om demokrati (2013:35).

Betnérs uppsats är mycket relevant för min uppsats, då den visar att demokratiargumentet går att uttrycka på olika sätt, och att det är kopplat till (i det här fallet) länders olika historia och politiska strukturer. Det ger tyngd till att studera Sveriges demokratiargumentation närmare, då den kan förutsättas inte vara given av en gudomlighet, utan påverkas av omkringliggande samhälle. Därmed blir också en diskursanalys lämplig, då den sätter in texterna i en social kontext.

5.4 Demokratiargumentet försvinner i förmån för skrivknep

Lena Lind Palicki gör i artikeln ”Klarspråk – demokratiprojekt, kvalitetsmätning eller ’småtips’ i arbetet?” tre nedslag för att studera klarspråk (2014:11). Hon tittar på de politiska dokumenten om klarspråk, en utbildning i klarspråk hållen av en extern språkvårdare, och hur språkvårdsföretag beskriver klarspråk på sina hemsidor. När det gäller de politiska dokumenten lyfter hon att de ofta handlar om demokrati och citerar *Mål i mun* och *Värna språket* (Lind Palicki 2014:12). Tillsammans med Andreas Nord finns också artikeln ”Från demokratisk rättighet till tips och småknep i skrivandet Några nedslag i det svenska klarspråksarbetet” publicerad 2015, som ingår i samma forskningsprojekt.

Slutsatsen är att klarspråk ”blir olika saker i olika kommunikativa situationer” och att det på makronivå handlar om demokrati, till att på mesonivå handla om språkliga ideal och kvalitetskontroll, till att på mikronivå handla om diskussioner om språk och tips gällande skrivande (Lind Palicki 2014:14–15).

Lind Palickis artikel är relevant för den här uppsatsen, då jag kan ta utgångspunkt i dess resultat, för att konstatera att det överhuvudtaget finns en demokratidiskurs i de politiska dokumenten. Att Lind Palicki gör en översyn av några av de politiska dokumenten och hittar argument gällande demokrati däri, kan också leda in på en djupare analys av olika sätt att argumentera för detta, vilket denna uppsats gör. I och med att artikeln dessutom diskuterar demokratins roll i klarspråkdiskursen som något som förändras och i viss mån försvinner genom olika nivåer av klarspråksarbete vore en analys av rekontextualisering inom olika politiska dokument över tid också att rekommendera: finns det närliggande argument som faktiskt förs vidare genom nivåerna?

6 Material

Här redogör jag för vilka dokument jag utgår från och hur jag har excerperat materialet ur dem. Jag kommenterar att alla dokumenten inte innehåller resonemang om demokrati i kombination med klarspråk. Det följs av en överblick över textstyckenas roll i dokumenten som helhet. I materialet ingår också en intervju, som används till information och inte analyseras språkligt.

6.1 Dokumenten: Förarbetena till språklagen

Mitt material är utdrag ur de parlamentariska dokument som leder fram till språklagen, och inkluderar också språklagen. Språkpolitik har funnits längre än från där mitt material tar vid, men *Mål i mun* får inleda för att det är en stor utredning som syftar till att diskutera just en språklag. Dessa texter är utvalda för att representera ”de statliga utredningarna” Josephson nämner.

Jag använder *dokument(en)* för att hänvisa till de kompletta dokumenten i listan nedan, och *material(et)* för att hänvisa till de utdrag ur dokumenten jag analyserar.

Här står dokumenten i kronologisk ordning:

- 2002-03: *Mål i mun*. Cirka 590 sidor. SOU 2002:27.
- 2005-09-15: *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*. Cirka 60 sidor. Regeringens proposition Prop. 2005/06:2.
- 2008-03-18: *Värna språken – förslag till språklag*. Cirka 270 sidor. SOU 2008:26.
- 2008-09-30: Motion till riksdagen av Moderaterna. Cirka 2 sidor. 2008/09:Kr284.
- 2009-03-20: Motion till riksdagen av Socialdemokraterna. Cirka 4 sidor. 2008/09:Kr5.
- 2009-03-25: Motion till riksdagen av Vänsterpartiet. Cirka 2 sidor. 2008/09:Kr4.
- 2009-03-09: *Språk för alla – förslag till språklag*. Cirka 60 sidor. Regeringens proposition 2008/09:153.
- 2009-05-07: Kulturutskottets betänkande av *Språk för alla*. Cirka 30 sidor. Kulturutskottets betänkande 2008/09:KrU9.
- 2009-05-20 Debatt i riksdagen. Cirka 40 sidor.
- 2009-05-28. Språklagen. SFS 2009:600. Cirka 2 sidor.

Att motionerna från partierna, betänkandet och debatten ingår i materialet gör att diskussioner om ämnets idéer kan analyseras. Dessa kan tänkas innehålla resonemang, frågor, tillägg och kritik mot utredningarnas innehåll. Detta kan visa hur diskursen om demokrati diskuteras gällande språklagen. Att analysera flera texttyper – inte bara utredningar – bidrar till att det går att fånga just diskursen: jag analyserar den parlamentariska diskursen om klarspråk och demokrati i stiftandet av språklagen, och jag analyserar inte demokratidiskursen i en viss parlamentarisk texttyp.

Mellan dokumenten som står listade ovan finns det direktiv att tillsätta utredningarna och dylika mindre texter. Dessa bortser jag ifrån, då de fungerar som formella instanser snarare än egna idébärare. De idéer som finns i dem, till exempel uppmaning att betänka just demokratispekten, tas upp i dokumenten. Där skulle det kunna gå att göra en intertextualitetsanalys, men en sådan skulle snarare svara på huruvida utredningarna uppfyller direktivens uppmaningar än hur idéer förändras mellan texter. Därför ingår inte dessa texter i mitt material.

Inte heller ingår journalistiska texter, bloggtexter eller texter från andra delar av debattsamtalet. Där skulle resonemang säkerligen gå att hitta. Men då dessa i sig själva inte har parlamentarisk makt, och det är den parlamentariska språkvården jag undersöker, ingår inte dessa i materialet.

Ett dokument som saknas i materialet är *Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja det svenska språket* från 1998. Det finns två anledningar till detta. Den första är att handlingsprogrammet inte finns digitalt, vilket gör det omöjlig att avgränsa på samma sätt som de övriga texterna (se nedan under rubriken Avgränsning: Sökord och grafiska stycken). En sådan skillnad skulle i så fall behöva åtgärdas med noggranna läsningar efter sökorden – en läsning som ställer handlingsprogrammet framför de dokument som gått igenom automatiskt. Den andra anledningen är att handlingsprogrammet inte innehåller skrivelser om det offentliga språket, då det tillkommer i direktivet till *Mål i mun* (enligt Olle Josephson i intervju 2015-04-16). Detta gör att det som gäller det offentliga språket inte kan analyseras på samma sätt som i övriga materialet, vilket återigen skulle ge handlingsprogrammet en särställning i analysen. Som det kommer att visas i resultatet hänvisar dokumenten i materialet ofta till handlingsprogrammet, så det är verkligen inte oviktigt i sammanhanget. Däremot innebär hänvisningarna inte att handlingsprogrammet borde analyseras med de övriga dokumenten. Det är alltså de dokument från 2000-talet som studeras.

6.1.1 Avgränsning: Sökord och grafiska stycken

Utöver att välja ut vilka dokument som ska analyseras har en ytterligare avgränsning gjorts för att avgränsa materialet. Dokumenten innehåller många delar som inte rör det offentliga språket eller demokrati i explicita ordalag, vilket är det uppsatsen studerar. Dokumenten avgränsas till de delar som rör dessa ämnen, och det är dessa delar som sedan utgör det material som analyseras. Redan här har alltså en viss analys gjorts: innehåller dokumenten skrivelser om klarspråk och demokrati?

För att hitta de delar som handlar om demokrati har jag använt automatiska sökfunktioner och sökt på sökord. För att identifiera vilka sökord jag ska använda har jag vänt mig till *Demokratiutredningen*, som jag går igenom under rubriken "Demokrati" ovan. För att få ett sökresultat som inte ger för många träffar, likt *och*, eller för den delen *människa*, har jag valt ut sökord utifrån vad *Demokratiutredningen* lyfter som aktuellt för demokratin.

Sökord betyder de ord som används i utdragsprocessen, och *nyckelord* kommer att användas i resultatkapitlet om de ord som signalerar demokrati, varav många men inte alla kommer att vara samma som sökorden.

Sökorden och -fraserna är följande:

- demokrat
- jämlik
- lika värde
- samma värde
- unikt värde
- egenvärde
- delta
- delaktig
- inflytande
- rationalism
- laglydig
- solidari

Sökorden är ibland avhuggna, för att visa resultat för alla ändelser. *Solidari* visar till exempel både *solidarisk* och *solidaritet*, och *jämlik* visar såväl *jämlikhet* som *ojämlikhet*. Ordet *inflytande* är det som i materialet oftast har en betydelse som inte är den åsyftade, och därmed ibland sorterats bort som ett icke-resultat.

När ett sökord har identifierats i texten exciperas det grafiska stycke där det ingår in i en ordbehandlarfil för att kunna analyseras. Detta görs automatiskt, då datamängden är väldigt stor³. Att det grafiska stycket väljs ut som analysmaterial har främst två skäl: det gör att idéerna om demokrati syns i sitt sammanhang, och det gör det möjligt att göra en djupgående kvalitativ analys av den textmängden. Den här metoden förutsätter att det grafiska stycket faktiskt handlar om en och samma sak, och att idéerna framgår däri, men då texterna är professionella prosatexter förutsätter jag detta (jmf Hellspong & Ledin 1997:81). Även om innehållet inte är tydligt presenterat inuti det enskilda stycket, kan också det säga något om vilka idéer som presenteras hur.

Vilka rubriker stycket kommer ifrån kommer alltså inte att framgå. Då denna uppsats rör klarspråk och inte alla paragraferna i språklagen kommer vissa stycken inte att handla om det som är aktuellt för den. Dessa kommer inte att analyseras. Att rubrikerna inte syns är inte en brist i denna sällning, då rubrikerna ändå inte motsvarar innehållet i lagen: det finns inte en rubrik i alla texter som är ”Det offentliga språket”. Istället görs en kvalitativ granskning av innehållet: handlar det här om det offentligas språk? Vissa stycken är inte enkla att sortera i ja/nej-högarna, men då uppsatsen syftar till att kunna spåra hur idéer samverkar, också när de är otydliga – *speciellt* när de är otydliga – ingår dessa ”kanske”-stycken i materialet som analyseras.

Kriterierna är alltså:

1. grafiskt stycke som innehåller ett eller flera av sökorden (automatisk analys),
2. handlar om det offentligas språk (kvalitativ, manuell analys).

Här är ett exempel ur *Mål i mun* på ett sådant grafiskt stycke som analyseras:

Ett klart och enkelt myndighetsspråk som alla begriper är en förutsättning för öppenhet, demokrati och rättssäkerhet. Den offentliga administrationens språk måste vara både korrekt och välfungerande i den meningen att det är klart och tydligt, och i största möjliga utsträckning enkelt och lättbegripligt. I Sverige har det sedan flera decennier bedrivits ett ambitiöst arbete för att förbättra och förenkla officiella dokument av skilda slag. Svensk förvaltning har kommit långt i detta arbete, men det finns – tämligen självklart – behov av fortsatt verksamhet. (*Mål i mun* 2003)

Sammanlagt är det 80 grafiska stycken (cirka 7800 ord) som uppfyller kriterierna och analyseras.

6.1.2 Motionerna och språklagen

Värt att notera är att inget material från de tre motionerna uppfyller kriterierna. De bygger förstås på likartade diskurser om språkpolitik som övriga materialet, med kopplingar till partipolitiken. Men de diskuterar inte demokrati med något av de explicita sökorden. Varför de inte gör det går det bara att spekulera kring – eller ställa författarna till svars. Ett svar på varför de inte benämner demokrati kan vara för att demokratin tas för given: självklart handlar lagstiftandet om språk om demokrati. Att se en värdering (”demokrati är bra”) som självklar kan tolkas både positivt och negativt. Antingen är det något att nästintill vara stolta över, att vi i Sverige och i det parlamentariska arbetet tar vår demokrati

³ Tack till min vän Frida Gustavsson som tog fram det automatiska verkyget.

för självklar och inte måste försvara den. Eller så är det något vi glömmer bort att vi borde upprätthålla.

Språklagen innehåller inte heller formuleringar som uppfyller kriterierna. Anledningen till det är snarare konventioner och bestämmelser för hur lagar formuleras.

Motionerna och språklagen räknas ändå med i mitt material, även om de inte analyseras. Detta då det kan ses som en rekontextualiserad borttagning att de inte uppfyller kriterierna, men det går jag in på i detalj i resultatavsnittet.

6.1.3 De grafiska styckenas roll i texterna

I och med att jag analyserar korta grafiska stycken och inte hela texterna blir det lätt en fragmenterad bild av sammanhanget: vilken roll dessa stycken har i texten som helhet är inte irrelevant. Det kan säga oss något om hur demokratidiskursen värderas. Detta ingår inte i analysen, men jag har gjort några stickprov för att titta på kontexten.

Det finns en tendens att demokratidiskursen och de stycken den ingår i är placerade tidigt under en rubrik, ofta som inledande stycke. Då fungerar de som introduktion till ett ämne, där mer konkreta sakfrågor behandlas senare och nu sätts i sammanhang. Som resultatet ska visa är demokratidiskursen ofta abstrakt och sällan i fokus, vilket avspeglas i dess placering.

Tendensen är dock inte överväldigande. Det är inte heller ovanligt att demokratidiskursen förs in i avslutande stycket, som liksom det inledande ofta är mer abstrakt än det som står mellan dem. Demokratidiskursen fungerar då återigen som något som relaterar sakfrågorna till mer abstrakta ideal.

De gånger demokratidiskursen framträder ”mellan” inledning och avslutning sker det oftast i manifest intertextualitet, alltså citat eller referat från någon annan. Den manifesta intertextualitetens roll behandlar jag i resultatavsnittet.

6.2 Intervjumaterial

Jag har utfört en intervju, och för mer information om den hänvisar jag till metodavsnittet. Materialet som samlades in under den är i form av tal som spelades in och som sedan använts som informationskälla. Också anteckningar från de dokument som fungerade som diskussionsunderlag under intervjun har använts. Diskussionsunderlaget var en kort beskrivning av mitt arbete med uppsatsen, och åtta färdiga frågor. Dessa var inspirerade av Coopers syn på språkvårdsforskning och lyder som följer:

1. Beskriv din position inom svensk språkvård från 2002 (mål i mun) till 2009 (lagen).
2. Var demokrati ofta uppe som samtalsämne/upplevde du det som framträdande i debatten generellt?
3. Vilka aktörer är det som har ansvar för att klarspråkarbetet är demokratiskt/främjar demokratin?
4. Vilka beteenden inom klarspråksarbetet är det som ansågs främja demokratin, och finns det såna som inte främjar demokratin?
5. Vilka människors beteende är det som ska påverkas av lagen?
6. Vilka anledningar såg du för att ha en klarspråkparagraf när det gäller demokratin?
7. Vilka medel ska göra så att klarspråkparagrafen följs?
8. Vilka resultat var förhoppningen att klarspråkparagrafen skulle ha för demokratin?

Se bilaga 1 för hela diskussionsunderlaget.

7 Analyismetoder

Som Cooper poängterar finns det inte ett ramverk för att studera språkvård, vilket också innebär att det inte finns förordade metoder. Inom kritisk diskursanalys finns inte heller en handfull gängse metoder som alltid fungerar, utan vissa väljs ut beroende på syfte och material. Metoderna ligger ofta nära eller direkt i SFG. För att kunna studera hur demokratidiskursen realiserar i materialet krävs flera olika metoder, som når olika nyanser av demokratidiskursens roll gentemot det övriga innehållet.

I det här analysmetodavsnittet går jag igenom mina olika metoder.

Hur demokratidiskursen överhuvudtaget placeras in i materialet analyseras med intertextualitet- och rekontextualiseringsanalys. Intertextualitet och rekontextualisering är i vissa teorier snarlika och i andra mer åtskilda, så jag går kort igenom varför jag använder båda.

Auktoritet har jag gått igenom i teoriavsnittet, men det återkommer metodiskt här. För att studera auktoritet, alltså vilken yttre auktoritet som förs in i texterna för att ge dem legitimitet används en legitimeringsanalys. Genom värderingar framträder diskurser, och vad som värderas högt eller lågt säger mycket om de föreställningar om världen som finns och vilka uttryck dessa får ta.

Presuppositionsanalys är ett sätt att vaska fram det som tas för givet i en text, vilket kan ge insyn i vad som ingår med självklarhet i en diskurs.

Demokratidiskursen får anses vara abstrakt, då den inte har samma konkreta referenter i alla sammanhang. För att se dess roll i den övriga texten och vilka idéer den samspelar med – och om den samspelar med övriga idéer – används en analys av satsrelationer, främst utvidgning.

Satsrelationsanalysen kan visa på hur en sats där demokratidiskursen ingår förhåller sig till satsen innan, och därmed hur demokratidiskursen förhåller sig till det språkvårdsområde texten främst handlar om.

Avslutningsvis kompletterar jag all denna textanalys med en intervju med Olle Josephson som arbetade inom Svenska språknämnden under den aktuella tidsperioden.

7.1 Intertextualitet

Jag analyserar intertextualitet efter Faircloughs (1992) modell med manifest intertextualitet och interdiskursivitet. Dessa analysverktyg ingår i den kritiska diskursanalysen.

Jag studerar intertextualitet då det är en metod för att se hur texter relaterar (till) varandra. Detta är relevant för mig eftersom det kan visa på vilka nyanser av diskursen som förändras och var den gör det. Intertextualitetsanalys studerar kombinationer av texter i texter, vilket kan säga något om hur källor och perspektiv framställs.

För att reda ut intertextualitetsbegreppet vänder jag mig till Hanna Sofia Rehnbergs avhandling *Organisationer berättar: Narrativitet som resurs i strategisk kommunikation* (2014). Rehnberg gör en redogörelse för intertextualitetsbegreppet och poängterar att språket som normsystem i sig går att se som intertextuellt, eftersom språket är konventioner som bygger på tidigare texter (2014:53). Hon utgår från Norman Faircloughs tudelning av intertextualitet i manifest intertextualitet och interdiskursivitet. Fairclough i sin tur bygger på Kristevas syn på språket (Fairclough 1992:101) som dialogiskt som jag redogör för i teoriavsnittet.

Manifest intertextualitet är citat, indirekt tal, referat och anspelningar på andra texter (Rehnberg 2014:53). Fairclough poängterar att andra texter ska vara explicit närvarande i texten för att det ska vara manifest intertextualitet (1992:104). Manifest intertextualitet är intressant att studera då det kan vara en konvention att hänvisa till, citera och referera tidigare texter. Vilka diskurser som i dessa hänvisningar lyfts fram är intressant att studera, och frågan varför diskurser placeras just i referat kan säga något om hur de värderas och anses vara relevanta i texten. Citat betyder i uppsatsen att det som följer står inom citattecken, medan referat är det som följer på anföringen men som inte har citattecken.

Interdiskursivitet är inlån av diskurser, genrer, register och ordval (Rehnberg 2014:53). Fairclough skriver att det kan vara svårt att identifiera interdiskursivitet, men att det ofta ger upphov till texters otydlighet eller ambivalens (1992:105). Det är intressant att studera interdiskursivitet, även när olika diskurser i ett material inte jämförs – snarare är den här uppsatsen en analys av hur demokratidiskursen relateras till den övriga texten. En sådan analys kan visa på under vilka omständigheter demokratidiskursen lyfts in i materialet. Detta säger något om när den anses vara relevant och vad som relateras till den.

Risken för ambivalens gäller manifest intertextualitet också, men Fairclough ser interdiskursivitet som upphov till det oftare. Ambivalens kan illustreras med att det vid ett referat är oklart om det är textens författare eller den refererade, eller båda som står för utsagan. Syftet med texten blir otydligt när avsändaren genom ambivalensen inte framgår (Fairclough 1992:105).

I den här uppsatsen diskuterar jag inte andra diskurser än demokratidiskursen (se avsnittet demokratidiskursen), så jag analyserar andra diskurser när de står i relation till demokratidiskursen. Däremot kommer andra typer av analyser att göras för att spåra interdiskursivitet. Att spåra interdiskursivitet är att göra en analytisk efterhandskonstruktion, där analytikern inte bryr sig om vad skribenten gjort (o)medvetet, och där vissa likheter i texter lyfts framför andra.

Luis Ajagán-Lester, Per Ledin & Henrik Rahm diskuterar Faircloughs intertextualitetmodell. De ser det som positivt att Fairclough tagit fram konkreta redskap för att analysera intertextualitet. De för fram kritik gällande synen på texter som heterogena i olika grad förutsätter en idealiserad homogen text, något Fairclough aldrig har kunnat visa (2003:229). Samspelet mellan texter och normer läser jag inom det dialogiska synsättet som något som alltid närvarar, och Faircloughs analys som något som bygger vidare på det synsättet, och alltså inte förutsätter en genre-ren text. Att däremot benämna genrer som mer eller mindre statiska och som mer eller mindre tydliga inslag i en text kan absolut tyckas förutsätta en homogen text, men problemet borde snarare vara att genrer utaför texten har abstraherats på ett sätt som inte framgår i analysen. Då den här uppsatsen inte rör genrer på det viset, eller olika diskurser som skulle ha abstraherats på ett otydligt sätt blir detta inte ett problem.

7.2 Rekontextualisering

Jag studerar rekontextualisering och använder mig av van Leeuwens (2008) analysmodell av detta.

Rekontextualisering fokuserar på hur sociala praktiker rör sig mellan olika situationer och hur deras innebörd därmed förändras. Theo van Leeuwen beskriver det när det gäller text som att texter filtreras genom de sociala praktiker de återfinns i, och att processen kan fortsätta i oändligheten (2008:loc 338–348). När text rör sig mellan texter förändras de, till exempel genom förenkling, kondensering och elaborering (Rehnberg 2014:54).

Det är relevant att analysera rekontextualisering då det är något texter oundvikligen genomgår, och då en närmare analys kan säga något om hur olika delar av en diskurs värderas. Då demokrati är något som enligt uppdraget till *Mål i mun* (Josephson i intervju) ska relevantgöras i texterna är det därmed intressant att studera hur detta görs och vilka nyanser som lyfts.

van Leeuwen har operationaliserat de förändringar textkedjor innebär genom rekontextualisering till fyra rekontextualiseringstyper (se bilaga 2 för fullständiga modellen): ersättning, borttagning, förflyttning, och tillägg.

Ersättning är den mest grundläggande rekontextualiseringen, då en social praktik ersätts med ett annat semiotiskt uttryck. I och med detta förändras betydelsen (van Leeuwen 2008:loc 401). Även om något ordagrant flyttas från en social praktik från en annan har det skett en ersättning, då den nya kontexten påverkar betydelsen (Rehnberg 2014:54).

Borttagning innebär att delar av den sociala praktiken försvinner. Det innebär dels att något helt raderas: en lista på fyra saker blir i nästa text en lista på två. Det innebär också att element försvinner genom abstraktioner: att ”göra sig i ordning på morgonen” behöver inte redogöra för tvålen, tandkrämen, hårborsten, strumporna för att återge praktiken för läsaren (van Leeuwen 2008:loc 414).

Förflyttning innebär att delar som i den sociala praktiken sker i en viss ordning i texten sker i en annan ordning. Tandborstningen kanske nämns i en scen på bussen, trots att den skedde tidigare på morgonen (van Leeuwen:loc 428).

Tillägg innebär att något tillförs till den sociala praktiken som beskrivs. Dessa finns i fyra former: upprepning, reaktion, syfte, legitimering, se också bilaga 2 (van Leeuwen 2008:loc 443). Mitt material har främst aktualiserat borttagningsanalys och tilläggsanalys, vilka är de jag använder i resultatgenomgången.

För att förklara dessa typer visar van Leeuwen metoder på olika typer av material. Analyserna grundar sig i SFG, men jag ser inte slutsatserna som nödvändigtvis bundna till exakt de grammatiska analysverktyg van Leeuwen använder. Att analysera texter för att sedan utifrån det analysera hur texter i en kedja förändras ser jag som det van Leeuwen förespråkar: använd de grammatiska verktyg som är relevanta för det specifika materialet.

7.3 Intertextualitets- och rekontextualiseringsanalys i samspel

Vad rekontextualisering är och hur det bör studeras varierar hos olika forskare. Linell till exempel gör en uppdelning i tre typer av rekontextualiseringar. De två första är liksom i intertextualitetsanalysen manifest intertextualitet och interdiskursivitet. Den tredje typen är **intratextualitet** som är förändringar inom samma text eller samtal, som när en text syftar tillbaka på en tidigare del (Ajagán-Lester, Ledin & Rahm 2003:230). Linells uppdelning mellan intertextualitet och rekontextualisering skiljer sig således inte speciellt mycket från varandra, och skillnaden är större hos andra forskare.

Linell och van Leeuwen står inte i kontrast till varandra, men gör gränsdragningarna i sina modeller på olika ställen. Då Linells i mycket liknar intertextualitetsanalysen kommer jag snarare att använda mig av van Leeuwens, för att med båda analyserna nå fler svar.

Som synes är intertextualitet och rekontextualisering närbesläktade. De ser båda texter som påverkas av interaktions- och konventionsaxeln, de analyserar båda manifest intertextualitet och

interdiskursivitet. Deras fokus ligger dock något olika, men i min analys kommer jag att använda mig av analysverktyg från båda. Detta för att syftet med uppsatsen är att se hur en specifik diskurs framträder och förändras genom olika texter, och för det kan jag använda båda analysernas verktyg.

7.4 Auktorisering

Auktorisering är en typ av legitimeringar som i sin tur är en typ av tilläggsrekontextualiseringar hos van Leeuwen (2008:loc 2359). Legitimeringar svarar på den (o)uttalade frågan ”varför ska vi göra detta?” (van Leeuwen 2008:loc 2364). Auktorisering är när någon person eller institution i en text tilldelas legitimitet (van Leeuwen 2008:loc 2378). För att kunna analysera legitimeringar krävs kunskap om omvärlden, och forskaren måste se till de kopplingar som finns mellan sociala praktiker och de diskurser som legitimerar dem (van Leeuwen 2008:loc 2775).

Auktorisering delas in i ett flertal undertyper: personlig auktoritet, expertauktoritet, förebildsauktoritet, opersonlig auktoritet, traditionsauktoritet och konformitetsauktoritet.

Personlig auktoritet innebär auktoritet given på grund av en persons position, av typen lärare eller förälder gentemot barn (van Leeuwen 2008:loc 2378).

Expertauktoritet innebär att en persons expertis snarare än status ger auktoritet. Detta görs genom att referera till en persons yrkestitel, kunnande, eller bara att skriva ”experter menar att” (van Leeuwen 2008:loc 2393).

Förebildsauktoritet innebär att en person framställs som eftersträvansvärd i sitt beteende (eller utseende, inredningsstil). Detta gäller ofta kändisar, men också uppmaningar att göra som ”den kloka läraren” är exempel på när en person framställs som förebild (van Leeuwen 2008:loc 2415).

Opersonlig auktoritet innebär att hänvisningar till lagar, föreskrifter och dylika bestämmelser istället för till personer (även om det var personer som skrev dem) är det som ger legitimitet till det skrivna (van Leeuwen 2008:loc 2420).

Traditionsauktoritet innebär att det som ger legitimitet är att ”vi alltid gjort så”, ofta med nyckelord som *tradition* och *vana* (van Leeuwen 2008:loc:2434).

Konformitetsauktoritet innebär att hänvisning till att ”alla andra gör så” är det som ger legitimitet (van Leeuwen 2008:loc 2449).

Att analysera auktoriseringar är aktuellt i den här uppsatsen då det är en metod för att analysera de hänvisningar till auktoriteter som görs i samband med den manifesta intertextualiteten.

7.5 Värderingar

Att studera värderingar kan göras på olika sätt. Jag lyfter här dels en **systemisk-funktionell analys av värderingar** och dels legitimeringstypen **moralisk värdering**.

Då värderingar inte alltid är värdeord likt *bra* eller *dålig*, utan kopplas till diskurser som värderas olika, är det inte möjligt att peka på specifika grammatiska konstruktioner som skulle verka värderande; värderingar har inte en kongruent uttryckssida, utan återfinns ”utspridda” över lexikogrammatiken (Holmberg & Karlsson 2006:179). Holmberg och Karlsson placerar värderingar dels i den interpersonella metafunktionen där **talarattityd** ingår: ”Hon spelade lyckligtvis såhär i dag”, och dels i den ideationella, där ord som *lyckas*, *berömma* och *fin* ingår. Det krävs omvärldskunskap

hos diskursanalytikern (van Leeuwen 2008:loc 2460) för att identifiera värderingarna. I min resultatgenomgång redogör jag för varför jag bedömer vissa värderingar som jag gör.

Då den här uppsatsen bara rör diskursen om demokrati kommer analysen av värderingar främst att kunna visa på vilka värderingar som texterna ger uttryck för gällande demokrati. Legitimeringstypen moralisk värdering är en tilläggsrekontextualisering som baseras på just värderingar. Moraliska värderingar finns av tre typer: utvärdering, abstraktion och analogi som jag presenterar nedan.

Utvärderingar är ofta adjektiv, dels av den uppenbara typen *bra*, men också ord som *grön* om en sommar analyseras som utvärderande legitimering (van Leeuwen 2008:loc 2475–2505).

Abstraktioner är att ta praktiker som i sig själva kanske inte värderas och abstrahera dem till en moralisk legitim eller delegitim diskurs. Exempel som van Leeuwen ger är att praktiken ”ett barn börjar skolan” abstraheras till ”barnet påbörjar utvecklingen till att bli självständig”, där att vara självständig är en positiv diskurs (van Leeuwen 2008:loc 2505).

Analogier är jämförelser och fungerar nästan alltid legitimerande eller delegitimerande. Praktiker som hör till en kontext men som uttrycks med termer från en annan typ av praktiker tilldelas de värderingar som den jämförande praktiken har. Ett exempel kan vara att referera till skolmiljö som ett fängelse (van Leeuwen 2008:loc 2505–2534).

7.6 Presuppositioner

Presuppositioner är det i ett yttrande som antas vara sant (Yule 1996:26). Studiet av presuppositioner ingår i den ideationella metafunktionen i SFG.

Att analysera presuppositioner är att analysera de antaganden som inte presenteras som upp till förhandling, och därmed nå de idéer och föreställningar som kan vara dolda. Presuppositioner kan vara det som presenterades i satsen innan och därmed inte behöver presenteras igen, eller så är det gängse idéer i diskursen.

För att identifiera presuppositioner går det att negera satsen. Medelein Ryding (2010:11) exemplifierar så här:

1. Sveriges statsminister är sjuk.
2. Sveriges statsminister är inte sjuk.

Den information som finns kvar i den negerade satsen är att Sverige har en statsminister, vilket i sin tur förutsätter att Sverige är något som existerar på ett sätt som innebär gemensamt statsklick. Vidare finns det en presupposition som säger att sjukdomar är något som finns, och att satserna överhuvudtaget yttras innebär att de har en relevans i sammanhanget. Varken sats 1 eller 2 behöver vara sanna – presuppositionsanalysen visar vad som presenteras som sant, inte vad som nödvändigtvis är det.

Inte-metoden är en välanvänd, men inte den enda metoden för presuppositionsanalyser. Ett annat sätt att identifiera presuppositioner är genom nominalfraser i bestämd form, då det signalerar att informationen anses gammal och därmed självklar (Hellspong & Ledin 1997:127).

3. Statsministern är sjuk.

Exempel 3 signalerar precis som exempel 1 och 2 att det finns en statsminister och att läsaren känner till detta eller åtminstone inte förväntas protestera mot det.

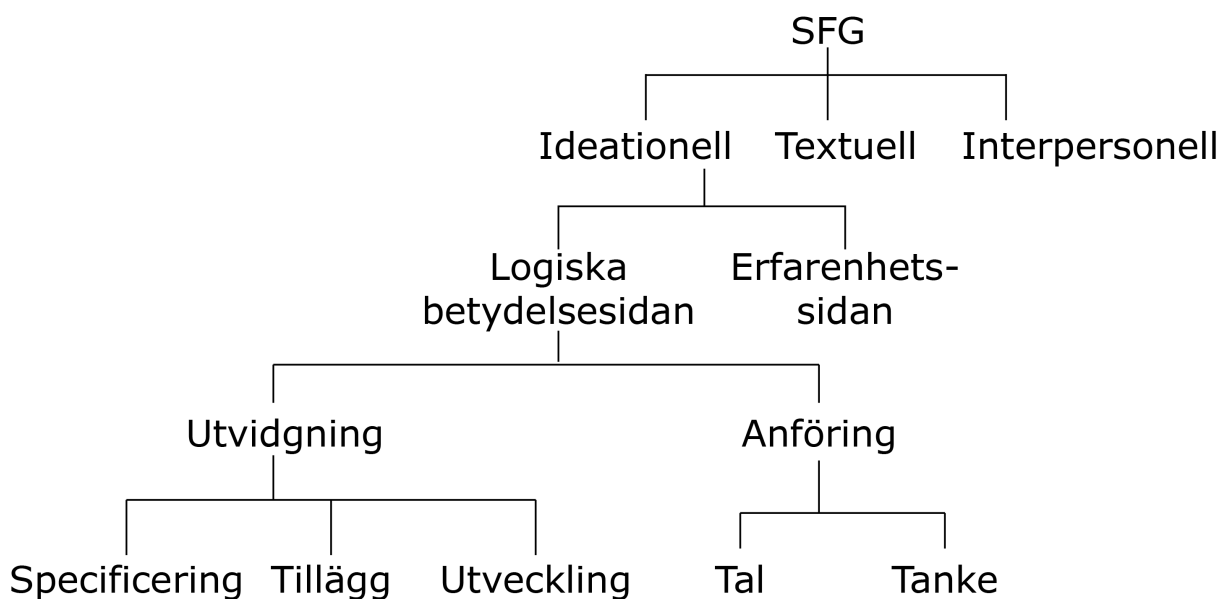
Det är intressant att studera hur presuppositioner kan göra kontroversiell information undagömd. Att något presupponeras innebär inte att informationen är kontroversiell eller undagömd med flit. Dessutom ska diskursanalytikern inte utifrån en text uttala sig om skribentens underliggande värderingar. Däremot kan de underliggande värderingarna tillskrivas diskursen som skribenten åberopar. Hur diskursen därmed ser ut i sammanhanget går att studera.

7.7 Satsrelationer

Den här uppsatsen använder metoder från det som heter den logiska betydelsesidan av texten, som ingår i den ideationella metafunktionen tillsammans med erfarenhetsidan, för att analysera satsrelationer. Hela den ideationella metafunktionen handlar om vilken typ av information som framkommer. Uppsatsen fokuserar snarare på *hur* än på *vad*, och vänder sig därmed till satsrelationsanalysen.

Den logiska betydelsesidan fokuserar på sammanfogningar av satskomplex (Holmberg & Karlsson 1006:116). Detta är relevant i den här uppsatsen för att kunna se hur texten strukturerar innehåll och hur demokratidiskursen med textbindning införs i texterna. Analys av textbindning går att göra på andra sätt, till exempel genom att studera tema–rema, vilket den här uppsatsen inte gör. Fördelen med att studera just satskomplexrelationer är att det kan fånga hur abstrakta enheter relateras till varandra, och vilket är lämpligt eftersom – som den tidigare forskningen visade – demokratidiskursen inte alltid framträder så konkret. Det som studeras i den här uppsatsen är hur satsrelationerna relevanter gör demokratidiskursen: fungerar den som en orsak, ett tillägg eller en utveckling? Det kan säga något om hur den värderas. Om det istället är så att satsrelationerna relaterar till andra referenter än demokratidiskursens, trots dess närvaro, kan det påvisa att den inte är i fokus eller konkretiseras.

Den finns två typer av logiska betydelsereationer: **utvidgning** och **anföring**.

Figur 3. Illustration av systemisk-funktionell grammatik av språket och från vilken del jag hämtar mina analysverktyg.

Utvidgning innebär att den nya satsen bygger vidare på den förra. Holmberg och Karlsson skriver att utvidgning är en mycket abstrakt kategori av logiska samband, som kan konkretiseras i tre undertyper: specificering, tillägg och utveckling (2006:121).

Specificering innebär att en omständighet presenteras, som tid eller orsak (2006:122).

Tillägg innebär att ny information relaterat till föregående sats tillkommer, utan att det specificerar en omständighet. Ett tillägg kan också motsäga det som står i den föregående satsen, med ord som *men* eller *fast* (2006:125).

Utveckling innebär att en sats kommenterar, exemplifierar eller omformulerar det tidigare sagda. Utveckling är enligt Holmberg och Karlsson mindre vanligt än specificering och tillägg (2006:125), men det borde ju variera med texttyp.

Anföring innebär att ”låna sin röst åt någon annan och uttrycka denna persons tal eller tanke” (Holmberg & Karlsson 132). Därmed analyserar Holmberg och Karlsson det som anföring när det är en **verbal process** eller med **mentala processer som rör tänkande**. De skriver att det trots detta inte bara förekommer anföring i litterära eller journalistiska texter och ger följande exempel: ”Dagens Nyheter skriver den 30 juli att en statlig utredning föreslår...”, där *skriver* och *föreslår* fungerar som anföringar (2006:133).

7.8 Intervju

Jag utför en intervju för att samla in kompletterande material. Cooper rekommenderar intervjuer för att kontrollera att analysmetoder, material och slutsatser är rimliga. Intervjupersonen är därmed en person (eller helst flera) som har kunskap om det skeende som studeras (1989:47). Intervjun bidrar alltså med information, och analyseras inte språkligt.

Personer som har kunskap om de skeenden jag studerar är de som var involverade i den språkpolitiska verksamheten under 2000-talets första decennium. En sådan person är Olle Josephson som var föreståndare för Svenska språknämnden 2000–2007. Han skriver i *Nämnd, inte glömd* om den tiden, och konstaterar att *Mål i mun* fick genomslag för det interna samtalet om språkpolitik i Norden, men att det tog fem år för de berörda politikerna att komma ikapp, vilket förklarar det stora tidsspännat från *Mål i mun* till språklagen (Svenska språknämnden 2007:137). Det tyder på att han har stor kunskap om tidsperioden jag intresserar mig för.

Intervjun utfördes genom att jag presenterade mitt ämne och sedan samtalade vi kring det. Som underlag till samtalet fanns också de punkter som går att se i bilaga 1. Dessa gick vi igenom.

Se bilaga 1 för intervjufrågor och diskussionsmaterial.

7.9 Tillvägagångssätt

För att svara på min frågeställning applicerar jag de metoder jag går igenom i mitt metodavsnitt.

Steg 1 är att använda nyckelord för att vaska fram de texter som kommer att analyseras. Detta redogör jag för i materialavsnittet.

Steg 2 är att analysera texterna med de textanalytiska metoderna jag går igenom ovan. För att svara på frågeställning 1 analyserar jag manifest intertextualitet och auktoriseringar, och i viss mån anföringar. Till frågeställning 2 analyserar jag interdiskursivitet, värderingar och presuppositioner. För att svara på

frågeställning 3 analyserar jag utvidgningar. Till frågeställning 4 analyserar jag rekontextualiseringstyperna borttagning och tillägg.

Intervjumaterialet använder jag dels i resultatavsnittet, men också på andra ställen i uppsatsen där informationen bidrar.

8 Resultat

Här redogör jag för de tendenser som finns i mitt material. Materialet fångar demokratidiskursen när det handlar om klarspråk, så jag påminner om att allt i resultatet rör de tillfällen då dessa möts. Analyserna nedan svarar på frågeställningarna om på vilka sätt demokrati framträder i texterna.

Resultatkapitlet är strukturerat efter de tendenser som framkommer av analyserna, vilket motsvarar mina frågeställningar. För att visa på analysernas korrekthet visar jag hur metoderna har använts. Där intervjumaterialet rör ämnet kompletterar jag textanalysen med det.

Då *Mål i mun* är det enskilt längsta dokumentet är det också där mest material kommer ifrån. Det syns i de exempel jag ger.

8.1 Manifest intertextualitet och auktoriseringar

Det här avsnittet svarar på frågeställning 1: Hur förs demokratidiskursen in i materialet och varifrån kommer den? Manifest intertextualitet och auktoriseringar samverkar i materialet, och analyseras därmed tillsammans.

Materialet innehåller mycket manifest intertextualitet, främst i form av citat och referat. Den typiska meningsstrukturen för detta är att en auktoritet åberopas inledningsvis, som sedan följs av en anföring och sedan ett citat eller referat.

Exempel 1 visar hur auktoriteten, anföringen och den manifesta intertextualiteten ofta ser ut.

1. Språkkommittén pekade på att språkforskare och språkvårdare anser att ”EU-svenskan” kan ses som en fara för det offentliga språkbruket. (Regeringens proposition)

Det hänvisas till ”språkkommittén”, som i sammanhanget redan är förklarat. Det hänvisas också till icke-namn-givna ”språkforskare och språkvårdare” som auktoriteter som språkkommittén i sin tur hänvisar till. Detta är auktoritetslegitimeringar, då de tillskrivs kunskap värd att ta hänsyn till.

Auktoriteten är därmed i två led: språkkommittén är en auktoritet som hänvisar till språkvetare som är en auktoritet. Satsen innehåller två anföringar: ”pekade på” och ”anser”. SFG delar in anföringar i tal och tanke, men detta är ju text. *Peka på* skulle kunna analyseras som tal: ”de sa detta, och pekade därmed på detta”. *Anse* skulle kunna analyseras som en tanke: de ansåg detta. Men då det som sagt rör text, där både tal och tanke framgår rekontextualiserat till annat medium är distinktionen i det här fallet inte nödvändigtvis betydande.

När det gäller det som anförs – den manifesta intertextualiteten – består den av en del i citattecken och en del utan. Inuti citattecknen står det ”EU-svenskan”. Om Språkkommittén faktiskt benämner det så eller om det är en benämning som den aktuella texten använder sig av för att sammanfatta hur de

uppfattar betydelsen av källtexten framgår inte. Om detta är ett citat eller en benämning inom citattecken framgår alltså inte, men oavsett så är det information som markeras som hämtad från en annan källa. Referatet täcker "(att) 'EU-svenskan' kan ses som en fara för det offentliga språket". Det är en sammanställning av information som den nuvarande texten vill framhäva ur källtexten.

Det är framträdande att det ofta är i den här typen av manifest intertextualitet (citat och referat) som nyckelorden och andra sätt att införa demokratidiskursen sker. Strukturen återfinns ofta i materialet, och exempel 2–7 har alla strukturen auktoritet–anföring–manifest intertextualitet. Jag har markerat med tecknet | där den manifesta intertextualiteten tar vid och fetat de nyckelord som rör demokrati, varav några är sökorden som användes för att identifiera materialet.

2. Wingstedt framhåller | att det från ett **demokratiskt perspektiv** är intressant och allvarligt att så många fortfarande känner att den språkliga klyftan mellan maktutövare och allmänheten är alltför djup. (Mål i mun)
3. I regeringens förvaltningspolitiska handlingsprogram (En förvaltning i demokratins tjänst, 2000) framhålls | att statliga myndigheters arbete och kontakter med medborgare, företag och medier skall kännetecknas av **stor tillgänglighet** och ett så **enkelt** och **begripligt språk** som möjligt. (Mål i mun)
4. Kommittén påtalade också | att den ansåg det vara av vikt i ett **demokratiskt** samhälle att alla ges **möjlighet** att delta i debatten och att alla har **tillgång** till eller **behärskar** det gemensamma språket. (Värna språken)
5. I regeringens IT-proposition görs bedömningen | att förmågan att söka och hitta information i olika elektroniska medier, framför allt på Internet, kommer att vara en viktig faktor för **demokratin** i **framtidens samhälle**. (Mål i mun)
6. I regeringens förvaltningspolitiska handlingsprogram betonas | inte bara de tre grundstenarna **demokrati**, **rättsäkerhet** och **effektivitet**, utan också flera andra mål och åtgärdsområden som i sig ställer krav på en mer precis och mångfasetterad språkhantering. **Öppenhet** och **insyn** kan översättas bl.a. i tillgång till information och dokument på "ett klart och begripligt språk". (Mål i mun)
7. Regeringen skriver följande i sina direktiv till vår kommitté: | "För ett **demokratiskt** samhälles utveckling är språket och **ytrandefriheten** av central betydelse. Makten i sina olika former utövas i hög grad genom språket." (Mål i mun)

Gemensamt för exempel 2–7 är att demokratidiskursen framträder i den manifesta intertextualiteten, alltså där andras röster framkommer. Läsaren får lita på att det återgivna korrekt återger källtextens innehåll, ett förtroende de direkta hänvisningarna till auktoriteterna troligtvis är med och bygger upp – utöver statliga texters status i sig själva. Gällande risken för ambivalens som Fairclough skriver om, analyserar jag ovanstående exempel som att dokumenten ställer sig bakom de refererade texternas åsikter. Att dokumenten som synes skriver om demokrati i referat från andra, och inte bara själva skriver om det är framträdande i materialet. Ett utförligare resonemang om auktoriteten detta belyser finns nedan i diskussionsavsnittet.

I exemplen ovan syns till vänster de auktoriteter som åberopas. De åberopas genom auktoritetslegitimeringar. Legitimeringar svarar typiskt på frågan "varför?", där en auktorisering lyder "för att x säger det". Det är naturligtvis sällan så tydligt. Exempel 6, för att ta ett av exemplen, hänvisar till regeringens förvaltningspolitiska handlingsprogram och refererar sedan innehåll därur. Detta är en auktorisering då det sagda stötts upp av en hänvisning utanför texten själv, till en annan text i det här fallet.

Vissa av auktoriseringarna går att analysera utanför sin kontext: till exempel är en hänvisning till språkforskare en expertauktorisering. De många texterna som hänvisas till kan analyseras som opersonliga auktoriteter, men de är ofta tätt sammankopplade med en institution som närmast kan analyseras som en personlig auktoritet. Auktoriseringar till experter, opersonliga texter och institutioner som en personlig auktoritet upptar nästan alla auktoriseringar.

De auktoriteter som hänvisas till är följande:

- Personer
 - Passiva ”har ofta påpekats”
 - Wingstedt
 - Ehrenberg-Sundin
 - Språkforskare
 - Språkvårdare
 - ”och andra”
- Instanser
 - Regeringen
 - Språknämnden
 - ”Vi”
 - Riksdagen
 - Statskontoret
 - IT-kommissionen
 - TNC
 - Demokratirådet
 - Kulturdepartementet
 - Riksdagens utredningstjänst
 - Förvaltningsavdelningen på regeringskansliet
 - Regeringskansliet
 - EU
- Texter
 - Berättelse om verksamheten i Europeiska unionen
 - Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket
 - Proposition 2000/01:94
 - Undersökning av myndighetsspråket (Wingstedt 1998)
 - Text om myndighetsspråk Ehrenberg-Sundin
 - Regeringens förvaltningspolitiska handlingsprogram (En förvaltning i demokratins tjänst, 2000)
 - Regeringens IT-proposition
 - Hur blir en ny infostruktur motorn i e-Sverige, SOU 2000:123
 - Om behovet av insatser för utvecklingen av samhällets informationsinfrastruktur, 2001
 - Intelligentia tjänster och elektroniska blanketter
 - Demokrati och medborgarskap
 - Mål i mun
 - Bästa språket
 - Tryckfrihetsförordningen
 - Propositionen Kulturpolitik (prop. 1996/97:3)
 - Teckenspråksutredningen

De auktoriteter som framkommer i materialet är 6 personer, 13 instanser (av typen regeringen), och 16 texter. De flesta av dessa som berör sakfrågor är språkvårdande: det hänvisas till språkforskare och språkvårdare, till Språknämnden, TNC, forskning och utredningar om språk och språkvård. I andra fall gäller hänvisningarna ofta de formella instanser som genremässigt måste benämnas, till exempel att en text kommer från en viss del av det parlamentariska systemet. Att språkvård är så framhävda auktoriteter är positivt, då lagstiftning påverkar många är det klokt om den är väl förankrad i forskning som skulle kunna visa på positiva och negativa effekter. I stort går det att analysera dessa auktoriseringar som expertauktoriseringar, då de sammantaget ges auktoritet av deras kunnande snarare än status.

Värt att notera är att de auktoriteter som tas upp som handlar om språkvård är: flertalet språkforskare både med och utan namn, Språknämnden, TNC, *Språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja det svenska språket*, *Mål i mun* och *Bästa språket*, även om andra dokument berör ämnet. Listan på auktoriteter sätter också mitt material i kontext, och visar på att intertextualiteten i de texter som framställs lagstiftande processer är många och skiftande.

Hänvisningar till den allmänna opinionen görs ibland, men det är inte tal om en konformitetsauktorisering, då slutsatsen inte är att något ska göras för att många anser det. En hänvisning kan alltså finnas utan att fungera legitimerande. Att texter som rör alla människors rättigheter, både i sin funktion och sitt ämne, inte använder sig av konformitetslegitimeringar kan vara värt att betona. Anledningarna till detta går inte att utröna ur texterna, men att de som ska påverkas av klarspråksparagrafen (skribenterna och läsarna) framställs inte som några som aktivt har förespråkats en lag. Traditionsauktoriteten förekommer knappt alls i materialet, utan tradition nämns snarare som att arbetet med klarspråk har pågått länge och att en lag därmed skulle kunna passa väl in i traditionen. Huruvida det är frågan om en auktorisering ("det har pågått länge och borde därmed lagstiftas om") eller inte ("det har pågått länge och behöver därför inte lagstiftas om") framgår inte i materialets få exempel.

De auktoriteter som anförs fungerar alltid legitimerande, och avfärdas aldrig med delegitimerande tekniker. Om det finns oenighet mellan auktoriteterna, eller om ett dokument valt ut vissa delar ur ett annat och förbisett andra, framgår inte explicit.

Kombinationen av manifest intertextualitet och auktoriseringar gör att texterna vilar på många olika källor, som de också drar auktoritet ifrån. Att texterna upprepar samma struktur är nog snarast en genrekonvention, men därmed inte sagt att det inte är för att skapa legitimitet och övertyga läsarna. Demokrati vävs in i texterna via manifest intertextualitet, vilket kan tolkas som att en yttre auktoritet måste legitimera demokratidiskursens närvaro i texterna. Det går också att tolka som att demokratidiskursen är tätt sammanvävd med auktoritet, och kanske innehar egen auktoritet som förstärks med auktoriseringarna.

Texterna och delarna om demokrati bygger tydligt på varandra och av de dokument i materialet som påverkat de andra tycks *Mål i mun* oftast omnämnas som auktoritet, samtidigt som intervjumaterialet visar att den ensam på grund av politiska viljor inte ledde till lagstiftning. Bara för att något fungerar som en legitimeringsauktorisering betyder det alltså inte att alla följer dess budskap.

De vertikala krafterna är som visat många, då texterna interagerar med varandra och demokratidiskursen på olika sätt. De horisontella, hur texten fungerar i relation till avsändare och mottagare har säkerligen också påverkat texterna. De skiljer sig från varandra gällande avsändare och mottagare, och deras syften är också något varierande. Några är utredningar, några är propositioner, några ska det röstas om och andra ska vara underlag. Att demokratidiskursen trots detta ofta framställs

som snarlik och lyfts fram på snarlika sätt genomgående i materialet blir därför intressant, allra helst i jämförelse med Lind Palickis (2014) resultat där avsändare och mottagare i mycket hög grad påverkar demokratidiskursens framställning. Kanske är dokumenten ifråga tillräckligt lika varandra gällande avsändare och mottagare för att demokratidiskursen inte ska variera mer. Men då den som vi ska se nedan ibland har genomgått stora förändringar och till och med raderats från texten, kanske det tyder på att den horisontella axeln verkligen påverkat demokratidiskursen.

8.2 Interdiskursivitet och värderingar

Det här avsnittet svarar på frågeställning 2: Hur presenteras och värderas demokratidiskursen i materialet? Demokratidiskursen går att analysera interdiskursivt, och materialet gör i anslutning till demokratidiskursen värderingar, vilket gör att de analyseras tillsammans. Här används också presuppositionsanalysen.

Materialet innehåller mycket interdiskursivitet. Interdiskursivitet kan studeras på olika sätt, då det kan röra diskurser, genrer, register och ordval. Mitt material kommer från likartade genrer, och därför kommer sådana likheter inte att studeras. Det som analyseras är när interdiskursiviteten för in demokratidiskursen i materialet.

Materialets ämne är språksituationen, språklagen och det offentliga språket. Detta kopplas ihop med demokrati, som ovan med manifest intertextualitet. Även interdiskursivitet används ofta för att placera demokratidiskursen i texterna. Exempel 8 och 9 visar hur det ofta ser ut:

8. Begripliga texter främjar **demokratin** och **rättssäkerheten**, **sparar tid och pengar**, ökar medborgarnas **förtroende** för myndigheterna och gör också arbetet **effektivare** och **roligare**. (Mål i mun)
9. Språkkommittén konstaterade i sitt betänkande Mål i mun att ett klart och enkelt myndighetsspråk som alla begriper är en förutsättning för **öppenhet**, **demokrati** och **rättssäkerhet** och en självklar utgångspunkt för frågor om språkbruket inom den offentliga förvaltningen. (Värna språken)

Exempel 8 nämner många fördelar med begripliga texter. Jämfört med Lind Palickis (2014) resultat som visar att olika argument för klarspråk används på olika nivåer (makro, meso, mikro), visar exempel 8 argument från alla tre nivåerna, antagligen i ett försök att övertyga om klarspråksarbetets förtjänster. Också exempel 9 nämner flera fördelar jämte ordet *demokrati*. *Rättssäkerhet* och *öppenhet* fungerar som konkreta exempel på vad demokrati skulle kunna innebära, och nämns antagligen av två skäl: för att göra de demokratiska effekterna tydligare för läsaren och att använda fler argument för att övertyga läsaren. Det är vanligt att flera nyanser av demokratidiskursen nämns på det här viset. Att benämna olika nyanser av demokrati på det här viset är att införa den demokratiska diskursen i en text.

Den demokratiska diskursen berör mer än excerperingsmetodens sökord, och det är framträdande i materialet att demokrati är något bra – särskilt de nyanser som lyfts fram. Exempel 10 visar på att demokrati är eftersträvansvärt, och där språkarbetet aktivt skulle öka demokratin:

10. Sådant arbete skulle dessutom kunna vara ett väsentligt bidrag till en [europeisk] union som fungerar effektivare och som i högre grad präglas av **öppenhet** och **insyn** och därmed får större **demokratisk legitimitet**. (Värna språken)

Ett vanligt sätt att benämna olika nyanser av demokratin är att använda sig av sammansättningar eller flerordiga nominalfraser. ”Demokratisk legitimitet” i exempel 10 är ett sådant exempel, där *demokratisk* fungerar som bestämning till huvudordet *legitimitet*. Det är alltså inte bara legitimitet eller demokrati som eftersträvas, utan just demokratisk legitimitet. Demokratin framställs därmed som ett tillägg, något att sträva efter men som ännu inte är uppnått. Ord som *främjar* i exempel 8 tyder på samma tendens: att demokratin är något som antagligen delvis finns, men den kommer med (klarspråks)arbete att förbättras. Demokrati framställs därmed som något som rör sig på en skala mellan mycket–lite eller kanske mellan bra–dålig, och är inte en dikotomi mellan att finnas eller inte finnas.

Nedan syns en sammanställning i bokstavsordning av de sammansättningar och nominalfraser som *demokrati* ingår i. Till detta tillkommer att andra nyckelord än just *demokrati* förstås kan användas i sammansättningar de också, men de förekommer generellt inte lika frekvent som *demokrati* i materialet. Några av fraserna förekommer en gång i materialet, och andra flera, där de skiftar något i böjning.

11. de språkdemokratiska aspekterna
12. demokratispekten
13. demokratifråga
14. demokratikrav
15. demokratisk delaktighet
16. demokratisk insyn
17. demokratisk rättighet
18. demokratisk syn
19. demokratiskt deltagande
20. demokratisynpunkt
21. den demokratiska processen
22. det demokratiska perspektivet
23. det demokratiska samtal[et]
24. det demokratiska systemet
25. ett demokratiskt samhälles utveckling
26. från demokratisk utgångspunkt
27. från demokratiska och kulturpolitiska utgångspunkter
28. grundläggande demokratiska värderingar
29. insyn och demokratisk kontroll

Att analysera språkliga enheter utanför sin kontext är förstås vanskligt. Det som däremot går att peka på är att uttrycken är många, och att flera tycks uttrycka snarlik betydelse: vad är skillnaden mellan *det demokratiska perspektivet*, *demokratisynpunkt*, och *demokratiaspekt*? Ett skäl till att texterna varierar är antagligen stilistiskt, för variation. Det tyder på att texterna inte bara består av intertextualitet där samma formulering återanvänds genomgående. Istället förs samma nyanser av diskursen in på olika sätt. Att texterna benämner det som *demokratisk insyn*, *demokratiskt deltagande* istället för bara *insyn* och *deltagande* gör att dessa ord ges demokratisk legitimitet och anses vara demokratiska. De placeras därmed in på den skisserade skalan som framträdde ovan, nu med tillägget att samma företeelser (insyn, deltagande) kan vara mer eller mindre demokratiska.

Den här typen av variationer analyserar van Leeuwen som rekontextualiseringstypen upprepningar, en form av tillägg. De är inte exakt samma, utan bildar gemensamt ett nyansrik helhetsbild

(2008:loc 443). Helhetsbilden som i det här fallet skissas är att demokrati har många olika sätt att manifesteras sig, att det går att utgå från demokratiska utgångspunkter som därmed målas upp som ett perspektiv bland (antagligen) andra, att demokrati rör viktiga delar i samhället – eller att de är viktiga för att de rör demokrati.

I exempel 11–29 står flera av fraserna i bestämd form. Den bestämda formen fungerar enligt presuppositionsanalysen för att visa att innehållet är förgivettaget. Att det finns demokrati som ska tas hänsyn till och vad den innehåller presenteras som självklart. Detta sker frekvent, då demokratin ofta står som bestämning likt ovan. Exempel 30 illustrerar i en hel mening hur bestämningen eller sammansättningen kan analyseras som att den presenterar demokratin som självklar:

30. Journalister är [inte] en viktig yrkesgrupp, både från demokratisynpunkt och från ett språkligt perspektiv. (Mål i mun)

Även när satsen är negerad framkommer demokratisynpunkten som något som finns och är viktigt. Den tas således för given. Att den tas för given betyder inte att den är så självklar att den inte benämns alls dock, utan fungerar som ett argument för att betona att ämnet ifråga är viktigt – eftersom demokratisynpunkten är viktig.

För att ytterligare befästa klarspråksarbetet som demokratiskt riktigt och självklart används ofta värderingar och moraliska legitimeringar av typen utvärdering. I exempel 31–32 har jag strukit under värderingstypen talarattityd.

31. Svensk förvaltning har kommit långt i detta [klarspråks]arbete, men det finns – tämligen självklart – behov av fortsatt verksamhet. (Mål i mun)

32. Sådant står naturligtvis i motsatsställning till grundläggande demokratiska värderingar. (Mål i mun)

Den här typen av värderande talarattityder förekommer märkbart i materialet. De etablerar en värdering som självklar, och står för textens avsändare och inte bara för andra auktoriteter och röster som lyfts in. Exempel 32 etablerar en sanning att det är självklart att något går emot demokrati, som ytterligare ges tyngd av att frasen byggts ut med *grundläggande* och *värderingar*. Den som vill motsäga sig slutsatserna i exempel 31–32 måste alltså bemöta något som presenteras som självklart moraliskt riktigt.

Det går inte alltid att markera enskilda ord eller fraser som värderingar, då hela meningen ibland fungerar värderande:

33. En annan viktig del handlar helt enkelt om demokratin. (Riksdagsdebatt)

Exempel 33 kan i sin helhet tolkas som en värdering, då dess funktion är att peka på något som är och enligt texten bör värderas som viktigt.

Ett annat sätt att använda moraliska legitimeringar är att abstrahera innehållet till en diskurs som har en gängse värdering. Självklart beror analysen av detta på hur gängse värderingen är, eller om den är under förhandling. Detta sker frekvent i samspel med de sakfrågor som diskuteras i texterna, och jag lyfter här några exempel. Exempel 34–36 innehåller sådana abstraktioner, där en värderad diskurs förs in i texten:

34. Vidare anføres att nya klasskillnader växer fram i samhället och att den enskildes chanser till stor del har blivit beroende av språkfärdigheten. (Riksdagsdebatt)
35. Den språkfattige riskerar utanförskap. (Riksdagsdebatt)
36. Även för sådant som avstavning, kommatering, ordbildning etc. är tidningarna viktiga förebilder och normkällor, inte minst för barn och ungdomar. (Mål i mun)

Klasskillnaderna i exempel 34 får anses vara negativt värderat, och därmed också deras framväxt. Den diskursen kopplas till att alla ska ha rätt till språk, vilket då får ett moraliskt värde. Likaså är utanförskapet i exempel 35 negativt värderat, något som bör motverkas. Exempel 36 lyfter fram barn och unga framför andra grupper. Barn och unga är generellt positivt värderat, då de ska representera framtiden, men de får också en negativ värdering då framtiden inte är säker utan måste säkras. Förmaningen att det är extra viktigt för barn och unga för att samhället ska bli bra i framtiden ses därmed som en abstraktion. Notera att diskurserna om klasskillnader, utanförskap och barn och ungdomar inte är definierade som enskilda diskurser i den här uppsatsen. Däremot går det som synes att se hur de förs in jämte demokratin som just andra diskurser med vidhängande värderingar i materialet. De används för att driva textens tes och de står i linje med de andra värderingarna som framkommer i anslutning till utdragen. Abstraktioner används därmed där de värderingarna stöttar de som texten i övrigt förespråkar.

37. Brist på svenska termer och uttryck kan skapa kommunikationsproblem i samhället och även påverka attityden till det egna språket. (Bästa språket)

Exempel 37 innehåller två abstraktioner. Den ena är *kommunikationsproblem*, där ”problem” förstås är negativt, och ”kommunikation” är något eftersträvsvärt då det är dåligt att det har blivit problem med det. Den andra handlar om ”attityden till det egna språket”. Attityder kan vara positiva eller negativa, men det är inte självklart åt vilket håll ”påverka” riktas. Tillsammans med värderingarna i orden *brist* och *problem* är det troligt att attityderna enligt texten skulle påverkas åt det illvilliga hållet. Det finns en uppmaning i detta: attityderna till det egna språket ska vara positiva, så handlingar som gör det så är uppmuntra. Den bestämda formen i ”det egna språket” framställer det som självklart att alla har ett eget språk, och inte vilket språk som helst utan det svenska språket (som kan få brist på termer och uttryck). Det svenska språket ska alltså skyddas.

Den här uppsatsen har studerat demokratidiskursen och hur den fungerar i några specifika texter och inte det som ligger utanför demokratidiskursen, vad ”resten” av texterna innehåller (en kort överblick finns i materialavsnittet). Kritisk diskursanalys och intertextualitetsteori hävdar att texter aldrig består av en enda genre, oavsett hur definitionen av genre lyder, vilket inte framkommer i den här uppsatsen. Jag vill poängtera att demokratidiskursen lyfts in på de sätt som framgår, men att den inte helt hopp som hopp landar i en främmande, homogen miljö. Att studera hur de processer som relevanter gör demokratidiskursen fungerar anser jag ändå vara värdefullt, då demokrati i sig och makthavare i synnerhet är något som bör studeras.

Jag har i uppsatsen benämnt det som ”demokratidiskursen”, vilket har hänvisat till den diskurs som definieras av *Demokratiutredningen* och som operationaliserats i materialurvalet. Men om demokratidiskursen skulle definieras idag, utifrån samtida texter eller utifrån den kommande demokratiutredningen som påbörjades 2014, skulle den se annorlunda ut. Demokratidiskursen så som den realiserats i materialet har genomgått rekontextualiseringar, som jag har visat i resultatavsnittet. Det resultatet alltså kan påvisa, är att demokratidiskursen är föränderlig, och att den åberopas och

relevantgörs på olika sätt i olika sammanhang. En jämförelse av (en hypotetisk) utredning till en uppdaterad språklag och en ny demokratiutredning, kommer antagligen att visa på att samma språkliga verktyg används men för att rekontextualisera andra nyanser av diskursen.

8.3 Utvidgningar

Det här avsnittet svarar på frågeställning 3: Hur används textbindning för att visa på demokratidiskursens relevans i materialet? När det gäller textbindning studerar jag utvidgningar: specificering, tillägg och utveckling.

Hela texterna består förstås av satser som relateras till varandra. Ingen av utvidgningstyperna är bättre eller sämre än någon annan, utan analysen handlar om vilka delar som binds ihop och hur. Jag inleder med ett exempel på hur detta kan analyseras.

Exempel 38 innehåller två meningar där interdiskursivitet används liksom jag går igenom i avsnittet ovan för att föra in demokratidiskursen. De två meningarna jag vill lyfta fram är kursiverade.

Understrykning används som tidigare för att markera värderingar och fetstil för att markera nyckelord ur demokratidiskursen.

38. De lånord som finns är dock inte oproblematiska. Lånord är ofta svåra att stava, uttala och böja. De skapar också lätt klyftor mellan dem som behärskar det långivande språket och dem som inte gör det. *Däriigenom bidrar de inte sällan till **språklig ojämlikhet***. Detta kan bl.a. leda till att man avstår från att göra vissa saker som man skulle önska, t.ex. att köpa en vara man behöver men vars namn man inte behärskar. *Sådant står naturligtvis i motsatsställning till **grundläggande demokratiska värderingar***. (Mål i mun)

”Däriigenom” och ”Sådant” fungerar båda som tillbakasyftande till den föregående satsen, och markerar därmed att innehållet hänger ihop idémässigt och inte bara råkar stå tillsammans. Att de båda meningarna dessutom innehåller värderingar och demokratidiskurs gör dem aktuella att undersöka närmare: hur kopplas de ihop med den föregående informationen? ”Språklig ojämlikhet” kan syfta tillbaka på de ”klyftor” som benämns i föregående sats. Satserna hänger alltså ihop, och då kvarstår frågan om det rör sig om specificering, tillägg eller utveckling.

Ingen av meningarna bör kunna analyseras som specificeringar, då de inte specificerar en omständighet som tid eller orsak. Den första av dem skulle kunna analyseras som resultatet, inte orsaken, av ett kausalt samband. Då utveckling ska vara ovanligare än tillägg borde det vara troligt att det rör sig om ett tillägg, alltså att ny information ansluter till den tidigare, snarare än att den omformuleras. Gränsen däremellan, i det här exemplet, är dock inte så tydlig. Det går att argumentera för att det är tillägg: det bidrar med ny information, då demokratidiskursen explicit kommer in. Det går också att analysera dem som utveckling: den tidigare informationen tolkas inom nya (demokratidiskursiva) ramar och uttrycks på ett mer abstrakt sätt.

Det finns många exempel på specificeringar i materialet, främst där en orsak presenteras:

39. Vi föreslår därför att staten fortsätter att stödja en bred folkbildningsverksamhet. *Det **demokratiska samtal** denna verksamhet skapar ger **möjlighet** för många, även dem som kanske annars hade varit tysta, att engagera sig i språk- och personlighetsutvecklande aktiviteter*. (Mål i mun)

40. Vi anser att det är viktigt att många människor regelbundet läser litteratur och dagstidningar. *Därigenom förbättras förutsättningarna för att vi ska få en bred och folklig samhällsdebatt och en vital demokrati.* (Språk för alla)

I exempel 39 syftar ”denna verksamhet” tillbaka på ”folkbildningsverksamhet” och knyter samman meningarna. De referenser som omtalas ”dem som kanske annars hade varit tysta” ges möjligheter i och med verksamheten, som i sin tur innebär att ett demokratiskt samtal skapas. Satsrelationen skulle kunna analyseras som en specificering, om den ses som en orsak till den första: anledningen till förslaget är följande orsak. Exempel 40 kan analyseras på liknande sätt som en specificering av en orsak. Gemensamt för dem är att satsbindningen rör varför en åsikt är formulerad som den är, inte varför detta skulle vara kopplat till demokrati eller på vilket sätt. Något ska göras för att det är demokratiskt, och demokrati är bra, lyder det.

Också utvidgningstypen utvecklingar förekommer i materialet, vilket kan se ut såhär:

41. Informationstekniken och inte minst Internet har inneburit stora förändringar av hur vi kommunicerar och utbyter information. Möjligheterna att förmedla information har ökat betydligt. *Tillgången till relevant och digitaliserad information är väsentlig för utvecklingen av produktionen av varor och tjänster, för utbildning och för människors delaktighet i samhället.* (Bästa språket)
42. För att fullt ut kunna delta i samhällslivet krävs dessutom tillgång till ett språk som är gemensamt och som de som är bosatta i landet förstår och kan använda. *Språket är alltså även en förutsättning för den enskildes deltagande i den demokratiska processen.* (Regeringens proposition)

I exempel 41 fungerar den avslutande meningen som en utveckling då den ger exempel och vidareutvecklar den tidigare informationen. Den informationsteknik som tidigare beskrivits utvecklas nu till att gälla olika domäner, där den demokratiska är en bland flera. Ordet *tillgång* kan här analyseras som en värdering, då den kopplas till de positiva exempel som sedan listas, och *väsentlig* analyseras som en talarattityd. ”Människors delaktighet i samhället” beskrivs kunna utvecklas, alltså förbättras i och med vissa förändringar som därmed uppmuntras. Relationen mellan delaktigheten och den önskade utvecklingen är att delaktigheten är ett exempel på vad som påverkas, men hur den påverkan skulle gå till framträder inte.

Exempel 42 handlar inte på samma sätt om exemplifiering, utan är en utveckling snarare då den behandlar samma information som tidigare men på ett annat sätt. Ordet ”alltså” kan där fungera som en markör för att visa på en sammanfattning av det tidigare sagda. Det sker i ett tillägg, nämligen ”den demokratiska processen”, som kan vara en omformulerad upprepning av ”samhällslivet” i meningen innan. Den enskilde ska få tillgång till att kunna delta i den demokratiska processen, något som är positivt, men vad detta skulle resultera i (ytterligare positiva saker? mer demokrati?) framgår inte av satsrelationen.

Det analysen av utvidgningarna visar är att demokratin presenteras som något som hänger ihop med de sakfrågor som diskuteras (till exempel informationsteknik, folkbildningsverksamhet), men vars relation till dem förblir oklar. Demokratin finns där och relateras till innehållet, men hur den är idag, hur den kan bli framöver och hur den processen ska ske framträder inte.

8.4 Borttagningar och tillägg

Det här avsnittet svarar på frågeställning 4: Vilka nyanser av demokratidiskursen försvinner respektive tillkommer? För att besvara frågan använder jag mig av rekontextualiseringstyperna borttagning och tillägg.

Som nämnt redan i materialavsnittet finns det inte träffar på sökorden i alla dokumenten. Det innebär att demokratidiskursen så som den definieras utifrån *Demokratiutredningen* inte framkommer i samband med resonemang om det offentliga språket i dessa dokument. Det gäller de tre motionerna från Moderaterna, Socialdemokraterna och Vänsterpartiet (de tre partier som skrev motioner i frågan). Inte heller lagtexten innehåller formuleringar om demokrati på det viset.

Dessa fyra dokument bygger på de tidigare dokumenten, då de ingår i den kedja av parlamentariska texter som leder fram till lagen. Det vore alltså inte märkligt om de intertextuellt relaterar till de tidigare dokumenten. Det gör de, men när det gäller det offentliga språkets koppling till demokrati – som återfinns i de andra dokumenten – återfinns detta alltså inte. Detta rör sig om en borttagning, vilket är en rekontextualiseringstyp.

De tre motionerna stödjer i stor grad förslaget till språklag, och enligt Olle Josephson (i intervju) rådde det stor samstämmighet om språklagens instiftande och att klarspråkparagrafen skulle ingå. Det var de andra paragraferna som diskuterades. Detta kan förklara att motionerna inte tar upp frågan, då den inte ansågs behöva diskuteras. Det tas alltså för givet att klarspråkparagrafen ska ingå, och politikerna tycks inte anse att de behöver argumentera för dess betydelse för demokratin. Denna borttagning kan innebära att ämnet är så självklart att det inte behöver diskuteras, eller att det är så självklart att det är bortglömt och kanske borde ha lyfts.

En typ av borttagning fungerar som en abstraktion, där centrala nyanser och agenter har lyfts bort. I vissa fall fungerar det väl, då alla detaljer skulle bli omständligt, onödigt eller övertydligt att skriva ut. I andra fall fungerar borttagningen sämre, då det för förståelsen skulle behövas en mer utförlig beskrivning. ”Demokrati” utan vidare specificering kan analyseras som en abstraktion, då det innefattar många nyanser och agenter, ja hela samhällsstrukturen. Då återstår frågan hur den abstraktionen fungerar i materialet. Exempel 43 är inte unikt på något sätt ur materialet, och agerar här analys exempel:

43. Informationstekniken påverkar oss alla och förändrar våra levnadsvillkor. Målet för den statliga IT-politiken är att Sverige som första land skall bli ett informationssamhälle **för alla**. Språket är naturligtvis en viktig del i detta. Vi anser att det är ett **demokratikrav** att det finns möjlighet att använda svenska språket i detta informationssamhälle. Detta är särskilt viktigt i skolan och inom den offentliga förvaltningen. (Mål i mun)

Det demokratikrav som tas upp kopplas främst till ”det svenska språket” med bestämmelsen ”i detta informationssamhälle”. Informationssamhället syftar tillbaka på meningen innan, där det framställs som positivt att sträva efter att alla ska ta del av det, då det – genom syftning till meningen dessförinnan – påverkar alla. Skolan och offentlig förvaltning framhävs framför andra domäner.

Det saknas faktiska personer i exempel 43, men det går att ana dem: ”alla” kan hänvisa till just alla, men huruvida det rör alla i Sverige, eller alla medborgare, eller alla oavsett koppling till Sverige (IT-politik påverkar ju internationella relationer och användare utanför Sverige kan ju ta del av svensk teknik) framgår inte. I skolan finns det elever, lärare och övrig personal, som är de som ska få möjlighet att använda svenska språket. De som påverkas av skolans arbete, till exempel genom att ha

kontakt med eleverna, kanske också räknas med, men att skolan kan ges resurser för att ge dem möjlighet och hur det i så fall kan gå till framgår inte. Inom den offentliga förvaltningen finns det personal, och det finns också människor som tar del av förvaltningens arbete som kanske kan räknas in. Jämfört med argument kring klarspråk, som handlar om att offentlig verksamhet ska ha mottagaren i fokus, tycks exempel 43 snarare sätta personalen i fokus.

De personer som finns i exemplet är ”vi”, här textens författare och den instans de representerar. De ställer upp ett ”demokratikrav”. Vad detta innebär framgår dock inte. Det kan innebära att det som tas upp måste uppfyllas för att ett samhälle enligt dem ska vara demokratiskt, men då kvarstår frågan om samhället inte redan är demokratiskt. Om kravet på demokrati uppfylls med att ”möjligheterna” ges dessa personer framgår inte heller, eller om personerna måste förvalta det givna på ett specifikt sätt. Därmed är det mycket som har abstraherats bort, och demokratis roll gentemot övriga referenter förblir oklar. Att demokrati rör referenterna och att det värderas som viktigt och positivt framgår.

En kort analys av exempel 40 visar på samma typ av abstraktion. Människorna och deras agerande omnämns där tydligt: många människor ska läsa tidningar. Kopplingen till demokratin i meningen därpå skapas med ordet *förutsättningar*, men det i sig innebär ju inte att en förändring eller förbättring kommer ske och demokratin öka – om inte demokratin ökar bara genom att förutsättningarna för förändring ökar vill säga.

Min bedömning är att detta är en borttagning som inte fungerar väl, där demokratin har blivit för abstrakt för att kunna knytas till referenter eller agerande i övriga texten.

Ytterligare typer av borttagningar sker också. Det gäller nyanser av demokratidiskursen som inte återfinns i materialet. Sökorden *solidaritet* och *rationalism* återfinns inte alls i materialet. Det kan analyseras som en borttagning, då *Demokratidiskursen* framställer detta som centrala sociala praktiker av demokratin, men som inte återfinns i materialet. Materialet baserar sig dock inte på just *Demokratiutredningens* demokratidiskurs, så att en borttagning har skett kan vara att överdriva tolkningen. Istället går det att konstatera att de skiljer sig åt, vilket kan tyda på att de har avgränsat demokratidiskursen olika: demokratiutsnittet ur världen skiljer åt beroende på vilka dokument vi vänder oss till. Demokratidiskursen är således bredare än de nyanser som relevantgörs av materialet.

Samtidigt tas andra nyanser av demokrati upp i materialet som inte återfinns i *Demokratiutredningens* genomgång av demokrati. Vad som kan anses vara nyckelord: *öppenhet* och *rättssäkerhet* ingår i materialet. De nämns alltså i anslutning till de sökord som ingår i mitt material.

44. Ett klart och enkelt myndighetsspråk som alla begriper är en förutsättning för **öppenhet, demokrati och rättssäkerhet**. (Mål i mun)

Öppenhet och *rättssäkerhet* har inte explicit framträdande roll i *Demokratiutredningen*, men framkommer i materialet. Dessa nyanser kopplas till demokrati, till exempel som i 44 där de listas jämte varandra. Det finns alltså rekontextualiseringar av typen tillägg, där andra nyanser av demokrati förs in i materialet. Dessa tillägg är av typen utvärdering, då de värderar sociala praktiker genom att föra in dem som något positivt.

Att nyanser av demokrati döljs och framhävs genom borttagning och tillägg innebär att demokratin som framkommer i materialet är en specifik realisering av demokratidiskursen. De nyanser som författarna anser vara relevanta är antagligen de som lyfts fram och läggs till, medan andra tas bort. Demokratidiskursen i *Demokratiutredningen* har alltså rekontextualiserats till materialet, med både borttagningar och tillägg.

8.5 Slutsatser av resultaten

Resultatgenomgången ovan är disponerad efter analysmetoderna. Här nedan sammanfattar jag kort resultaten mer generellt och lyfter fram det som kan visa på vilken roll demokratidiskursen har när det gäller klarspråk.

Det första som går att säga är att demokratidiskursen finns i materialet, vilket den inte nödvändigtvis skulle behöva göra. Demokrati presenteras som något som finns i världen, och det ägnas inte tid åt att förklara vad demokrati i sig skulle innebära. Den kopplas till extern auktoritet och positiva värderingar. Den har sällan ”huvudrollen”, utan förs in som en positiv aspekt för att legitimera något annat.

Aldrig skildras diskursiva strider där demokratidiskursen skulle vara negativt laddad eller irrelevant. Demokratidiskursen sammanförs med andra värderingar och värderade diskurser som alla driver samma tes: demokrati är gott. Den framställs som något som går att förstärka, och vissa nyanser av demokratin tycks kunna existera även i en icke-demokratisk form. Vad det innebär om vår nuvarande demokratis styrka framgår inte.

Demokratin är mångfacetterad på det viset att olika nyanser tas upp. Den framställs som självklar – men måste ändå omnämnas. Vikten av både demokrati och klarspråk betonas. Vilka praktiker som krävs för att en eventuell lagstiftning ska ge specifika effekter och därmed stärka demokratin talas det mindre om. Demokratin är nämligen ofta väldigt abstraherad från de agenter och praktiker som i verkligheten finns.

9 Diskussion

Här diskuterar jag resultaten i relation till teorierna och tidigare språkvårdsforskning. Jag presenterar först en diskussion om makt utifrån det femte antagandet om kritisk diskursanalys. En diskussion om de mål med språkvårdsforskning som Cooper ställer upp följer på detta. Sist kommer en metodreflektion och utblick mot kommande forskningsmöjligheter.

9.1 Att identifiera de förtryckta

Angående det femte antagandet som kritisk diskursanalys grundar sig i, att stå på de förtrycktas sida och verka för social förändring, har tiden nu kommit att diskutera det. Det första som går att säga är att den här uppsatsen inte identifierar ”de förtryckta”, men däremot identifierar den makt-havarna: parlamentet. Det gör den inte så noggrant, utan antar att läsaren ställer upp på antagandet att däri finns makt. I antagandet om parlamentets position ingår positionen medborgare, eller de som påverkas av besluten (som inte bara är medborgare), men uppsatsen har inte identifierat den maktutövningen som förtryck. Den ställer sig därmed inte uttryckligen kritisk till det system som möjliggör den maktposition som studeras.

Kritiska diskursanalyser verkar nämligen sällan för förändring med explicita uppmaningar: Teun A. van Dijk (1992) avslutar inte sin analys av hur rasistiska diskurser frodas med en uppmaning att folk inte ska vara rasister. Kritiken mot systemet är inbyggd i studiet, och att identifiera hur rasistiska

diskurser används blir en indirekt uppmaning att inte använda dem (alls). Den här uppsatsen har identifierat hur demokratidiskurs används när det talas om klarspråk, vilket många människor ofta gör. Den har gjort dolda antaganden explicita, vilket skapar möjligheter att ta ställning för eller emot dem på nya premisser. Om de människor som arbetar med klarspråk efter de iakttagelser den här uppsatsen fört fram vill verka för (social – finns det förändring som inte är social?) förändring skulle den verka för social förändring. Som det är nu möjliggör uppsatsen förändring, om så bara genom att finnas. Och som visat i avsnittet om tidigare forskning var sådan efterfrågad.

9.2 Beskriva, förutsäga, förklara och abstrahera

För att återgå till de fyra uppgifterna Cooper ställer upp (beskriva, förutsäga, förklara, abstrahera) kan dessa nu ges antydning till svar. Den process som skett är att det på parlamentarisk nivå har stiftats en klarspråkslag. Den processen har studerats i den här uppsatsen utifrån hur demokrati anses samverka med klarspråk.

Jag har beskrivit hur demokratidiskursen lyfts in, som något som dels är och dels behöver yttre legitimitet, som något som framställs som självklart, och att vissa nyanser av demokrati lyfts framför andra. Denna beskrivning kan förutsäga att detta kommer fortsätta att göras, vilket den tidigare forskningen som presenteras i den här uppsatsen tyder på.

Den intertextualitetskedja som löper efter språklagens stiftande har som den Lind Palicki (2014) och Betnér (2013) visar inneburit en stor rekontextualisering, där språklagen läggs till. De texter som kommer efter språklagens stiftande är av en annan typ än de studerade här: från parlamentet till myndigheter och yrkesutövning, vilket tycks ha inneburit stora rekontextualiseringar där de nyanser av demokratin som lyfts fram i mitt material som just nyanser av demokrati kan lyftas mer självständigt och *demokrati* snabbt nämns för att inte utvecklas.

När det gäller att förklara, något den här uppsatsen inte syftar till, går det att åtminstone se några mönster. Ett svar på varför demokratidiskursen används som den gör tror jag finns att hitta i dess kanske paradoxala roll: den är självklar, men den ska poängteras. Att framställa något som självklart, vilket materialet gör, är att redogöra för uppfattningen om det som självklart, en uppfattning texten hoppas dela med eller förmedla till läsaren. Samtidigt är demokratin något som måste försvaras, vilket kan vara fallen med auktoriseringarna och de många olika uttryckssätten. Demokrati blir sammantaget något allomfattande i materialet. Om det betyder att demokratidiskursen redan är självklar eller att texterna vill framställa den som självklar går inte att avgöra.

Så hur är det nu med att abstrahera relevanta generaliseringar? Det här är ju det forskning i allmänhet vill göra: kunna säga något utöver det exakta materialet som studerats. Cooper vill som nämnt tidigare skapa teorier om språkvård specifikt, vilket är hur jag tolkar den fjärde uppgiften, men detta avfärdade jag när jag presenterade de fyra uppgifterna. En generalisering som går att göra är att demokratidiskursen förekommer i språkvården. Det hade en kvantitativ automatisk sökning kunnat påvisa. Det som ytterligare går att abstrahera är att demokratidiskursen lyfts in med många tänkbara medel, utan att för den delen bryta mot genrekonventionerna. Dessa generaliseringar skulle kunna leda in kommande forskning på relevanta spår.

9.3 Metodreflektion

De metoder jag använt mig av har kunnat visa på flera tendenser i materialet, och jag anser att de väl ringar in demokratidiskursens roll i texterna. Att det har behövts flertalet metoder kan tyckas onödigt, men som resultatredovisningen visar samspelar många aspekter av texterna in i hur demokratidiskursen verkar. Den roll demokratidiskursen har är att verka legitimerande genom att ge tyngd och auktoritet, att vara något självklart gott läsaren accepterar och att vara så abstrakt att den inte hamnar i fokus.

Den intertextualitets- och rekontextualiseringsanalys jag gjort fokuserar inte på vilka ordval som färdas vart, vilket de skulle kunna gjort. Istället analyseras de färdiga texterna utifrån hur de relevanter gör demokratidiskursen med dessa språkliga verktyg. En ordvalsanalys skulle säkerligen kunna visa på intressanta kedjor – allra helst i kombination med studier av den sociala tillblivelseprocessen.

För att noggrannare studera vilka referenter och handlingar som kopplas till demokratidiskursen – vilket utvidgningsanalysen visade var väldigt abstrakt – skulle en analys av verbprocesser, subjekt och objekt kunna utföras. Det skulle kunna ge en fingervisning om var ansvaret för att klarspråk är demokratiskt och samtidigt ska främja demokratin ytterligare ligger. Det skulle kunna komplettera min analys.

Som jag visade i teorigenomgången har både kritisk diskursanalys och systemisk-funktionell grammatik fått kritik för att de trots ambitionerna inte alltid kan relatera sina resultat till faktiska sociala praktiker. Den här uppsatsen har inte heller visat vilka sociala praktiker, vilka typer av samtal, vilken typ av status de olika skribenterna kan tänkas ha haft gentemot varandra, som har haft effekter på texterna. Att den sociala situationen påverkar tillblivelse och läsning av texter är båda perspektiven medvetna om, men tycks ha haft svårt att operationalisera. Här kan en nexusanalys, efter Scollon och Scollon, ge fler verktyg till vidare studier.

Jag vill ändå betona vikten av att studera texter. Trots att vi inte får veta allt om dem, om hur de blivit till och hur de tagits emot, om de fortfarande läses, hur de kommer att hänvisas till om femtio eller hundra år, vet vi en hel del. Dessa texter har skrivits på statliga uppdrag, och finns bevarade och tillgängliga enligt offentlighetsprincipen. De är till för att kunna nås, att återvända till som både politiker och forskare. Bara detta är väl demokrati, att kunna forska om statliga dokument. Texterna påverkar också alla, i den mån att de föranleder lagar. Hur de talar om demokrati – och när det inte avfärdas – kan anses vara gällande för hur demokrati kan talas om inom det parlamentariska arbetet. Det är inte en onödig uppgift att studera dessa texter.

Något att ta vidare från den här uppsatsen är funderingen: framställs demokratidiskursen alltid såhär? Sen dessa dokument skrevs har det parlamentariska läget förändrats, och min personliga reflektion är att det har varit mycket (press)debatt om yttrandefrihet som demokratins grundläggande värde. Är demokratin också där något abstrakt positivt som finns och ska förbättras?

Den här uppsatsen avrundas med flera obesvarade frågor: vilka andra diskurser samverkar demokratidiskursen med? Varifrån kommer demokratidiskursens positiva laddning – går detta att studeras som en hegemoni? Råder samma paradoxala självklarhet kring demokrati även i andra sammanhang? Vilka läser dokumenten och hur reagerar de på innehållet, annat än återanvänder vissa idéer? Det är frågor som kan besvaras framöver.

10 Slutord

Tre saker tar jag (och förhoppningsvis läsaren) med från den här uppsatsen:

- som språkvettare vet jag mer om hur statliga texter fungerar,
- som språkvårdare vet jag mer om vad demokratiargumentet i klarspråkssammanhang gäller,
- som levande i det här landet vet jag mer om hur parlamentet ser på demokrati.

Jag hoppas på fler samtal om överlappningen mellan klarspråk och demokrati framöver, något som jag under uppsatsarbetets gång har fått förningar om är fler som tycker är en aktuell fråga. Vi hörs vidare om det, tycker jag.

Tack för mig.

Litteratur

- Ajagán-Lester, Luis., Ledin, Per och Rahm, Henrik. 2003. Intertextualiteter. I Boel Englund och Per Ledin (red.). *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur.
- Betnér, Laura. 2013. *För vårt lands bästa: hur klarspråk motiveras i Sverige respektive Mexiko*. Kandidatuppsats. Uppsala universitet.
- Bornhöft, Malin. 2014. *Legitima språkråd*. Kandidatuppsats, Stockholms universitet.
- Cassels Johnson, David. 2013. *Language policy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cooper, Robert L. 1990. *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press. (<http://dx.doi.org.ezp.sub.su.se/10.1017/CBO9780511620812>) (Hämtad 2015-03-16).
- Demokratiutredningens betänkande. SOU 2000:1. 2000. *En uthållig demokrati: Politik för folkstyre på 2000-talet*. Stockholm. <http://www.regeringen.se/content/1/c4/06/24/1c43643c.pdf> (Hämtad 2015-03-18).
- Demokratiutredningens webbplats. 2014. <http://demokratiutredningen.info/> (Hämtad 2015-05-11).
- van Dijk, Teun A. 1992. Discourse and the denial of racism. I Adam Jarowski och Nikolas Coupland (red.). *The discourse reader*. 2014; 3:e upplagan. New York: Routledge.
- Englund, Boel., Hultén, Britt., Mårdsjö Blume, Karin. och Selander Staffan. 2003. Texters auktoritet. I Boel Englund och Per Ledin (red.). *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur.
- Hellspong, Lennart. och Ledin, Per. 1997. *Vägar genom texten: Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Per. 2012. Kontext som aktivitet, situationstyp och praktik: En kritisk analys av kontextbegreppet i systemisk-funktionell teori. Ur *Språk & stil* NF 22:1, 2012. https://www.academia.edu/1864771/Kontext_som_aktivitet_situationstyp_och_praktik_En_kritisk_analys_av_kontextbegreppet_i_systemisk-funktionell_grammatik (Hämtad 2015-05-19).
- Holmberg, Per., Karlsson, Anna-Malin och Nord, Andreas. (red.). 2011. *Funktionell textanalys*. 1:a upplagan. Stockholm: Norstedt.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin. 2006. *Grammatik med betydelse: en introduktion till funktionell grammatik*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Josephson, Olle. 2009. Klarspråksforskningens framtid. I Catharina Nyström Höög. (red.). *Medborgare och myndigheter*. TeFa nr 47. Uppsala universitet. Uppsala.
- Melander, Björn. 2007 "Språkpolitik och språkvård". I Eva Sundgren (red.). *Sociolingvistik*. Stockholm: Liber.
- van Leeuwen, Theo. 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press. E-bok.
- Lind Palicki, Lena. 2014. Klarspråk – demokratiprojekt, kvalitetsmätning eller ”småtips” i arbetet? I Maria Andersson, Eivor Sommardahl och Aino Piehl. (red.). *Myndighetstexter ur medborgarperspektiv - Rapport från Nordisk klarspråkskonferens i Helsingfors 21–22.11.2013*. Institutet för de inhemska språken. Helsingfors. <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/article/view/20422> (Hämtad 2015-05-25).
- Lind Palicki, Lena. Nord, Andreas. 2012. ”Ni ska skriva enkelt – det står i lagen” Legitimeringar av klarspråk i en utbildning för myndighetsskribenter. I Christina Rosén, Per Simfors och Ann-Kari Sundberg. (red.). *Språk i undervisning*. ASLA, Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap. Linköping/Växjö 2013. Reviderad upplaga 2014. ISBN 978-91-7519-406-6. <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:692145/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 2015-05-25).
- Lind Palicki, Lena och Nord, Andreas. 2015. ”Från demokratisk rättighet till tips och småknep i skrivandet Några nedslag i det svenska klarspråksarbetet”. I Andreas Nord, Catharina Nyström Höög, Johan L. Tønnesson (red.). *Sakprosa*. Vol 7, nr 2. <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/view/938> (Hämtad 2015-05-21).
- Lindgren, Birgitta (red.). 2007. *Nämnd, inte glömd: historik över Nämnden för språkvård och Svenska språknämnden 1944-2007*. 1:a upplagan. Stockholm: Svenska språknämnden.
- Rehnberg, Hanna Sofia. 2014. *Organisationer berättar: narrativitet som resurs i strategisk kommunikation*. Diss., Uppsala universitet.
- Ryding, Madelein. 2010. *Mellan raderna i debatten*. Magisteruppsats. Stockholms universitet.

- SFS 1974:152. *Statsskickets grunder*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 2009:600. *Språklag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Scollon, Ron och Scollon, Suzie Wong. 2004. *Nexus analysis: discourse and the emerging Internet*. London: Routledge.
- Språkrådet. 2015. Klarspråkhistoria. <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/klarsprak/att-arbeta-med-klarsprak/klarsprakshistoria.html> (Hämtad 2015-03-30).
- Språkrådet. 2015. Klarspråk. <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/klarsprak.html> (Hämtad 2015-03-19).
- Svenska språknämnden. 2005. *Språkriktighetsboken*. Norstedts akademiska förlag.
- Teleman, Ulf. 2003. *Tradis och funkis: svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. 1:a upplagan. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wodak, Ruth. 2001. What CDA is About – a Summary of its History, Important Concepts and Its Developments. I Ruth Wodak och Micheal Meyer (red.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications. <http://knowledge.sagepub.com.ezp.sub.su.se/view/methods-of-critical-discourse-analysis/n2.xml> (Hämtad 2014-05-15).
- Yule, George. 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

Materialförteckning

Här följer dokumenten i kronologisk ordning:

- 2002-03: *Mål i mun*. SOU 2002:27.
- 2005-09-15: *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*. Regeringens proposition Prop. 2005/06:2.
- 2008-03-18: *Värna språken – förslag till språklag*. SOU 2008:26.
- 2008-09-30: Motion till riksdagen av Moderaterna. 2008/09:Kr284.
- 2009-03-20: Motion till riksdagen av Socialdemokraterna. 2008/09:Kr5.
- 2009-03-25: Motion till riksdagen av Vänsterpartiet. 2008/09:Kr4.
- 2009-03-09: *Språk för alla – förslag till språklag*. Regeringens proposition 2008/09:153.
- 2009-05-07: Kulturutskottets betänkande av *Språk för alla*. Kulturutskottets betänkande 2008/09:KrU9.
- 2009-05-20 Debatt i riksdagen.
- 2009-05-28. Språklagen. SFS 2009:600.

Bilagor

Bilaga 1 Frågor till intervjun

Diskutera klarspråkparagrafen och demokratiargumentet(s roll).

De frågor jag vill få svar på rör demokrati-argumentet och dess roll i framtagandet av klarspråkparagrafen. Klarspråk sägs ju handla om demokrati, och annan forskning visar att demokrati har en mer framträdande roll i utredningarna och det statliga arbetet än i språkkonsulters vardag. Så vad innebär demokrati där? Annan forskning visar att det är väldigt oklart och att demokrati är nedtonat, så det försöker jag reda ut.

1. Beskriv din position inom svensk språkvård från 2002 (mål i mun) till 2009 (lagen).
2. Var demokrati ofta uppe som samtalsämne/upplevde du det som framträdande i debatten generellt?
3. Vilka aktörer är det som har ansvar för att klarspråkarbetet är demokratiskt/främjar demokratin?
4. Vilka beteenden inom klarspråksarbetet är det som ansågs främja demokratin, och finns det såna som inte främjar demokratin?
5. Vilka människors beteende är det som ska påverkas av lagen?
6. Vilka anledningar såg du för att ha en klarspråkparagraf när det gäller demokratin?
7. Vilka medel ska göra så att klarspråkparagrafen följs?
8. Vilka resultat var förhoppningen att klarspråkparagrafen skulle ha för demokratin?

Slutkommentarer? Områden vi missat?

Vilka **aktörer**

försöker påverka vilka **beteenden**,

hos vilka **människor**,

av vilka **anledningar**,

med vilka **medel**,

och med vilka **resultat**?

Bilaga 2 Rekontextualiseringstyper

1. Ersättning (substitution)
2. Borttagning (deletion)
3. Förflyttning (rearrangement)
4. Tillägg (additions)
 - a. Upprepning (repetition)
 - b. Reaktion (reaction)
 - c. Syfte (purpose)
 - d. Legitimeringar (legitimation)
 - i. Auktorisering
 1. Personlig auktoritet (personal authority)
 2. Expertauktoritet (expert authority)
 3. Förebildsauktoritet (role model authority)
 4. Opersonlig auktoritet (impersonal authority)
 5. Traditionsauktoritet (the authority of tradition)
 6. Konformitetsauktoritet (the authority of conformity)
 - ii. Moralisk värdering (moral evaluation)
 1. Utvärdering (evaluation)
 2. Abstraktion (abstraction)
 3. Analogi (analogy)
 - iii. Rationalisering (rationalization)
 1. Instrumentell rationalisering (instrumental rationalization)
 2. Teoretisk rationalisering (theoretical rationalization)
 - iv. Mytopoesis (mythopoesis)
5. Utvärdering (evaluation)

(van Leeuwen 2008:loc 401–510)

Bilaga 3 Auktoriteter

De auktoriteter som hänvisas till är

- Personer
 - Passiva ”har ofta påpekats”
 - Wingstedt
 - Ehrenberg-Sundin
 - Språkforskare
 - Språkvårdare
 - ”och andra”
- Instanser
 - Regeringen
 - Språknämnden
 - ”Vi”
 - Riksdagen
 - Statskontoret
 - IT-kommissionen
 - TNC
 - Demokratirådet
 - Kulturdepartementet
 - Riksdagens utredningstjänst
 - Förvaltningsavdelningen på regeringskansliet
 - Regeringskansliet
 - EU
- Texter
 - Berättelse om verksamheten i Europeiska unionen
 - Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket
 - Proposition 2000/01:94
 - Undersökning av myndighetsspråket (Wingstedt 1998)
 - Text om myndighetsspråk Ehrenberg-Sundin
 - Regeringens förvaltningspolitiska handlingsprogram (En förvaltning i demokratins tjänst, 2000)
 - Regeringens IT-proposition
 - Hur blir en ny infostruktur motorn i e-Sverige, SOU 2000:123
 - Om behovet av insatser för utvecklingen av samhällets informationsinfrastruktur, 2001
 - Intelligentia tjänster och elektroniska blanketter
 - Demokrati och medborgarskap
 - Mål i mun
 - Bästa språket
 - Tryckfrihetsförordningen
 - Propositionen Kulturpolitik (prop. 1996/97:3)
 - Teckenspråksutredningen

Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
Telefon: 08 – 16 20 00
www.su.se

**Stockholms
universitet**